

OSMANLI DEVRİNDE ANADOLU'DA OĞUZ BOYLARI

I.

FARUK DEMİRTAŞ

Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşayan Türk aşiretleri arasında bizzat bu aşiretleri meydana getirmiş bulunan Oğuz boylarının adlarını taşıyan muhtelif kabîlevî mahiyetlerde teşekküllere rastgelinmektedir. Nitekim bu Oğuz boy adını taşıyan teşekküllerden *Kayı* boyuna mensup bulunanlar hakkında ayrı bir yazı hazırlamış ve orada bu *Kayı* unsurlarının ait oldukları kabîlenin tarihi hayatıyla Anadolu'nun iskân tarihindeki rolünde ne gibi mânalar taşıdıklarını göstermeğe çalışmıştık. Bu yazımızda ise Türk edebiyatının büyük üstadı Fuzûlî'nin *Bayad*'ından başlayarak *Karkın* boyuna kadar olan *Bozoklu* Oğuz kabîlelerinin yine adı geçen devirde, fakat bilhassa XVI. ve XVII. asırlarda Anadolu'da yaşayan teşekkülleri hakkında malûmat vermeğe çalışacağız. (Bakınız : Osmanlı devrinde Anadolu'da Kayılar, *Bellekten*, sayı : 47). Akkoyunlular'ın *Bayındır*'ından başlayarak Selçuklular'ın *Kınık* boyunda nihayet bulan *Üçoklu* kabîlelerin teşekkülleri (*Bellekten*'in bunu takibecek olan sayısında) ayrıca görülecektir. Şu halde mevzu iki kısım halinde ele alınmış bulunuyor ki, bunda ne amelî bir kolaylık ve ne de tarihî bir şarta riayet mevzuubahis değildir. Yalnız daha hususî bir sebep olmadığı için yazımızda, görüldüğü gibi Oğuz kabîle nizamına riayet olunmuştur.

Konumuzun esas kaynaklarını, Osmanlı imparatorluğunun zengin ve çeşitli arşiv malzemesi teşkil etmektedir. Bu arşiv materyalleri arasında bilhassa büyük bir kısmı XVI. asra ait bulunan arazi ve nüfus (*maliye*) tahrir defterlerinin bu mevzuun ele alınmasında en mühim rolü oynadığını burada belirtmek lâzımdır. Bu itibarla mevzuun muhteviyatında umumiyetle defterlerden elde etmiş olduğumuz bilgiler hâkim bulunmaktadır. Yine Osmanlı arşivine ait, bir kısmı neşredilmiş bulunan mevzuumuzla ilgili müteferrik vesikalar, yazımızın ikinci esaslı kaynağını teşkil ediyor. Arşiv dışında olan tarihî ve diğer sahalardaki eserlere gelince, bunlardan mevzuda mühim hususiyetler meydana getirecek bilgiler elde edilmiş olduğu akla gelebilir. Fakat yazımızda bu çeşit kaynaklardan hemen hiç faydalanmamış bulunuyoruz ki, bunu biraz da tabii karşılamak gerektir. Çünkü, Türk göçebe teşekküllerinin Anadolu'da siyasî bir unsur halinden çıkmış buldukları devirlerde bu

arşiv dışında kalan eserler onlardan ne şekilde bahsedebilirlerdi? Görü lüyor ki yazımız, tamamiyle arşiv kaynakları sayesinde meydana gele- bilmıştır.

Konumuzun esasını teşkil eden arşiv malûmatı, Oğuz etnolojisinde ve Anadolu'nun iskân tarihinde mühim mânâlar taşımaktadır. Fakat zikredilen bu mühim mevzuların henüz esaslarının dahi ortaya konma- mış olduğu bir devirde bu arşiv kaynaklarından elde edilen bilgilerden sadece bahisle iktifa edilmesinde arzu edilen gaye ve maksadın hâsıl olamayacağı da bediht idi. Bu sebeple bu hususu gözönüne alarak bu bilgilerin Türk tarih ve etnolojisiyle Anadolu'nun iskân tarihinde ne gibi bir kıymeti haiz bulduklarını da göstermeğe çalıştık ki, bu bizim için oldukça zahmetli ve hırpalayıcı bir mesai olmuştur. Esasen evvelce edinilmiş istikrarlı bilgileri olmıyan ve bu sebeple henüz bir mevzu haline gelmemiş bulunan bâkir bir sahada bu şekilde bir mesaiye giriş- menin ne kadar yorucu ve üzücü şartlara mütevakıf bulunduğu malûmdur.

II.

BAYAD

Osmanlı devrinde, bilhassa XVI. ve XVII. asırlarda Anadolu'da ehemmiyetli teşekküllerine rastlanan Oğuz kabîlelerinden birisi de *Bayadlar*'dır. Hemen tamamiyle Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerin- deki Türkmen grubu arasında yaşayan *Bayadlar*, bu grubu meydana getiren Halep Türkmenleri, Dulkadirli ve Bozulus gibi başlıca üç ile dahil bulunuyorlar.

1. Halep Türkmenleri Bayad'ı

Halep Türkmenlerine dair *Kanunî* devrinde yazılmış en eski defter- de, bu ilin üçüncü boyu (*Tâife*) olarak zikredilen *Bayadlar*, yirmi oymak (*cemâat*)'tan müteşekkildir¹. Defterde bunların birincisi olarak zikredilen, *Cemâat-ı Ordu-yı Halil Bey b. Bozca* oymağının gerek taşı- dığı addan ve gerek kabîlevî yapılış bakımından adını aldığı Halil Beyi'n aile efradından meydana geldiği ve aristokratik bir mahiyet arzettiği anlaşılıyor. Filhakika, bu oymağın adı arasında geçen *ordu* kelimesinin, tabii eski ve bugünkü mânâlarıyla ilgili olarak bilhassa siyasi sahada rol oynamış Türkmen aristokrasisinin aile ve akrabasını ifade mahiyetinde bir mânâ almış olduğu hakkında defterlerde, bu gör- düğümüz gibi daha birçok misallere tesadüf edilmektedir². Diğer taraf- tan esasen yirmi dört evden ibaret olan bu cemâattan 12 kişinin *beg* unvanını taşıması, onun aristokratik mahiyette bir aile oymağı olduğunu pek güzel ifade etmektedir. Defterde bu *beg* unvanını taşıyan şahıslar- dan ikisinin bu aile oymağına adını vermiş olan Halil Bey'in kardeşi ve amcaşı olduklarına işaret edilmektedir. Yine defterde Halil Bey'in babası olarak gösterilen Bozca ile Memlûkler devrinde Şimalî Suriye'- deki Türkmen boylarından birisi olan *Bozcalular* arasında³ bir münasebet

tesisine şimdilik bir imkân bulamıyoruz. Yalnız bildiğimiz tek şey Haleb Türkmenleri arasındaki *Bayad* kolunun XVI. asrın ilk yarısında Bozca ailesi tarafından idare edilmiş olduğudur. Fakat bu zikredilen asrın ikinci yarısı için aynı şeyi söylemek kabil olmuyor. Çünkü, bu devre ait defterlerimiz artık bu *boy beyi* ailesinden bahsetmemektedirler. Şüphesiz bu hâdise Osmanlı devletinin Türk göçebe unsurunun siyasi mahiyet ve hususiyetini kuvvetle muhafaza ettiği bölgelerde yeni bir nizamı tatbik etmiş olmasıyla ilgilidir. Defterde bu *Bayad boy beyi* ailesi oymağından sonra bu teşekkülün en büyük oymağı olan *Pehlivanlı* cemâati zikrediliyor. Defterimizin yazılmış olduğu zamanda yani *Kanunî* devrinin ilk yıllarında 268 nüfusdan ibaret olan bu oymak, yine o zaman adını taşıdığı *Pehlivan*'ın torunu Davud Kethüda kardeşleri Hacı Süleyman ve Sentemür (Esentemür?)'ün menşur sahibi oldukları ve onların oğullarının da *Sipahizâde* buldukları kaydedilmektedir. Bu menşurların, bu oymak kethüda ailesine Memlûk devleti tarafından verilmiş olduğu hakkında izahat vermeğe ihtiyaç yoktur. Oymağın nüfusu, *Kanunî* devrinin ilk yıllarını müteakip zamanlarda da artmakta devam etmiş ve bu sebeple bu cemâat muhtelif şubelere ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır. *Kanunî* devrinin ortalarında 505 vergi nüfusuna malik bulunan *Pehlivanlı* cemâatının⁴ nüfusu aynı devrin bitiminden birkaç yıl sonra 787 kişiye yükselmiştir⁵. Oymağın mühim bir kısmı da Haleb Türkmenlerinin Sivas'ın cenup taraflarına (Yeni il) yaylağa çıkan teşekkülleri arasında bulunuyordu ki, bu şube, XVI. asrın sonlarında aynı yerlere yaylağa çıkan *Çalışlı* ve *Ali Beyli* cemâatlarını kendisine tâbi kılmıştı⁶. Bu oymak bir taraftan nüfusunun mütemediyen artması neticesinde, diğer taraftan boya tâbi olan diğer oymakları da kendisine tâbi kılmak suretiyle XVII. asırda büyük bir teşekkül haline gelmiştir. İşte, bu *Bayad* oymağının gerek nüfusu ve gerek kabilevi bünye ve teşkilâtında husule gelen inkişaf, onun Kâtip Çelebi'nin yeni Türkman-ı Haleb boyları hakkında tanzim ettiği listesinde⁷ yer almasına sebep olmuştur. II. Viyana muhasarasından sonra Avusturya ve müttefikleri ile yapmakta olduğu mücadelelerde ağır kayıplara uğrıyan devlet, bu kayıplarını telâfi hususunda Anadolu'daki âşiretlerden de istifade etmeğe karar vermiş ve hattâ bu seferlere iştirakleri kararlaştırılan âşiretler hakkında bir de defter tanzim edilmiştir. Bu deftere göre bizim *Pehlivanlı* oymağı da muhtelif beylerin kumandasında olarak adı geçen sefere iştirake memur edilmiştir⁸. Burada bu *beg* unvanıyla zikredilen şahısların aslında *beg* ajlesine değil, bir *kethüda* ailesine mensup oldukları yukarıda vermiş olduğumuz malûmattan anlaşılır. Oymağın, bu 1101 senesi seferine iştirake memur edilmesinden sonraki senelerde *Yeni il*'de *Mamalu* ve *Cirid* âşiretleriyle birlikte kargaşalıklar çıkarmış buldukları haber verilmekte⁹ ve batılı seyyahların ifadelerine nazaran daha sonraları Bozok mıntakasına gelerek orada sakin olmaya başladıkları anlaşılmaktadır¹⁰.

Bayad oymaklarından burada bahsedebileceğimiz diğer birisi de *Reghanlı* aşiretidir. Kanunî devrinde 26 vergi nüfusundan müteşekkil küçük bir oymak halinde bulunan bu cemaat, asrın ikinci yarısında 112 vergi nüfusuna yükselmiştir. Diğer taraftan 93 evlik bir şubesi de aynı devirlerde Sivas'ın cenubundaki Yeni il'de yaşamakta idi. Bir taraftan nüfusunun mütemadiyen artması, diğer taraftan bazı oymakların kendisine iltihak etmesiyle bu oymak, müteakip asırlarda *Pehlivanlı* aşireti gibi büyük bir teşekkül mâhiyetini almıştır. XVIII. asrın ortalarında müstakil bir hale gelmiş bulunan bu aşiret, yazın kendisine tâbi cemâatlarla Rum'da (*Sivas*) yaylamakta ve kışın da Haleb civarında Erihâ ovasında kışlamakta idi¹¹. Bu aşiretten bahseden batılı bir seyyah, nüfusu hakkında 3000 rakamını vermektedir¹². Yine aynı seyyah ona tâbi oymaklar hakkında da malûmat veriyor. Bu malûmattan anlaşılıyor ki, *Reghanlı* aşireti diğer teşekküllere mensup bazı oymakları da kendi tâbiyeti altına almıştır. XIX. asrın sonlarına doğru güney Anadolu'daki aşiretleri devlet otoritesi altına almak ve onları yerleştirmek gayesiyle teşkil edilen Fırka-i Islâhiye'nin sivil komiserliğini yapmış olan Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*'ında bu kuvvetin harekât ve faaliyetinden bahsederken *Reghanlı* aşireti hakkında da malûmat vermektedir. Bu malûmata göre, *Reghanlı* aşireti Fırka-i Islâhiye'ye karşı gelmemiş, bilâkis onun yanında yer alarak, gerek Gâvur Dağları'nda ve gerek Kozan oğulları üzerine yapılan harekâta mühim hizmetler görmüştür¹³. Fırka-i Islâhiye'nin harekâtını tatil etmesini müteakip Cevdet Paşa'nın teşebbüsüyle bu aşiret Amik ovasındaki kışlağında iskân ettirilerek *Reghanlı* kasabası tesis olunmuş ve *boybeyisi* Mürsel oğlu Mustafa Bey'e de paşalık rütbesi verilmiştir¹⁴.

Bayad boyuna mensup olan oymaklardan birisi de *Karkın* adını taşımaktadır. Filhakika, bu adda bir oğuz boyunun mevcudiyeti malûm olduğundan bunun, *Bayad* boyunun tâbiyeti altına girmiş, ona ait bir oymak olduğu şeklinde ilk bakışta kolayca bir hükme varmak mümkündür. Fakat bu adın kavmî bir mâna ifade etmediği ve bu addaki bir şahıstan geldiği defterimizdeki bir işaretten sarıh olarak anlaşılıyor. Bu işarete göre, oymak bu adı, kethüdası Tanrıverdi'nin babası Karkın'dan almıştır¹⁵. *Bayad* kabilesinin bu bahsettiklerimizden başka, *İldiklü*, *Peçilü*, *Yabanlu*, *Melek Hacılı* ve *Güzüceklü* gibi oymakları da hep şahıs adları taşımaktadır. Bu boy, XVI. asrın ikinci yarısında bir taraftan nüfus artışı, diğer taraftan kendisine yeni oymakların iltihakiyle *boy* kadrosunu genişletmiş ve bu sebeble Haleb Türkmenleri'nin *Beğdili* kabilesinden sonra en büyük teşekkülü olmuştur. Haleb Türkmenleri'ne dair 978 tarihli bir defterde *Bayad* kabilesinin oymak kadrosu mevcudunun 56 ya yükselmiş bulunduğu görülmektedir. Fakat bu boyun gerek nüfusu, gerek kablevî bünyesinde hüsule gelen inkişaf, onun XVII. asır başlarında parçalanma ve dağılmasında âmil olan en mühim sebeplerden birisi olmuştur. Bu sebeple XVII. asırda *boy* mâhiyetindeki

kabilevi teşkilâtını muhafaza edemiyen Bayadlar'ın bir kısmı başka bölgelere göç etmiş, diğer bir kısmı da Güney Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yerleşmeğe başlamıştır. Ona ait üçüncü bir kısmı ise teşkilâtsiz bir halde yine Haleb Türkmenleri arasında eski asayişini devam ettirmeğe çalışmıştır.

Bayadlar'a dair bazı küçük oymaklara, yine XVI. asırda Şam ve Trablusşama civarında yaşayan Türkmen aşiretleri arasında tesadüf edilmektedir. Bunlardan Şam mıntakasında yaşayan oymak, çok küçük olup, ancak 39 ev kadardır¹⁶. Trablusşam eyâletine bağlı Hısn ul-Ékrâd nahiyesinde bulunan diğer oymak ise, *Hama Bayadı* adını taşımakta, 23 ve 64 evlik iki şubeye ayrılmış bulunmaktadır¹⁷. *Bayadlar*'ın gerek büyük bir teşekkül halinde Haleb Türkmenleri arasında bulunması, gerek küçük oymaklar şeklinde Şam ve Trablusşam Türkmenleri arasında yaşaması, bu kabilenin yakın mâzide Suriye ile olan coğrafi münasebetini ifade etmektedir ki, biraz aşağıda buna yeniden temas ederek, bu kabilenin yakın mâzide tek bir teşekkül halinde Suriye'de yaşadığını göstermeğe çalışacağız.

2. Dulkadırlı Bayadları (Şam Bayadı) :

Kaynaklarda umumiyetle *Şam Bayadı* adıyla anılan Dulkadırlı Bayadları, bu ilin iki mühim yayılma sahası olan Bozok ve Yeni İl mıntakalarında yaşamaktadır. Ulus'un Maraş mıntakasından bulunan teşekkülleri arasında ise, bu adda ancak bir oymağa rastgelinmektedir¹⁸.

a) *Bozok*: 949 tarihli Bozok sancağı defterine göre, bu mıntakada yaşayan *Şam Bayadı* kabilesi, başta onun muhtelif yerlerde yayılan *Hızırlı* adlı büyük oymağı olmak üzere *Kızıl Donlu*, *Küştemürlü*, *Şeyhlü*, *Şereflü*, *Eğlenlü* ve *Şam Bayadı* adlarını taşıyan oymaklardan müteşekkil bulunmaktadır¹⁹. Bu kabile adı geçen defterin tetkikinden anlaşıldığına göre, umumiyetle iki cephele bir hayat yaşamaktadır. Yani yazın Bozok'ta muhtelif ekinliklerde çiftçilik yapan, bu kabile, umumiyetle kışın Arabistan'da kışlamaktadır ki, kendisine *Şam Bayadı* tesmiye olunmasının sebebi de buradan gelmektedir.

b) *Yeni İl*: Bu ilde yaşayan *Şam Bayadı* kolu ancak beş altı oymaktan ibaret bulunmaktadır. Bu oymaklardan *Tatar Alili* oymağı hariç, diğerleri Bozok mıntakasından yaşayan *Şam Bayadı* cemâatlarının şubelerinden meydana gelmiştir²⁰.

Dulkadırlı Ulusu arasında *Bayad* boyuna mensup teşekküllerin bulunması, şüpheşiz bu kabilenin adı geçen ilin teşekkül ve faaliyetinde rol oynadığını göstermektedir. Maamafih biz bu hususu kuvvetle ifade eden bazı tarihi delillere de malik bulunuyoruz. Akkoyunlular'ın hususî bir tarihi olan *Kitâb-ı Diyâribekriyye*'den elde ettiğimiz bir kayda göre Karabey Zülkadır, Nâsır Hüseyin Bey *Bayad* ve Abdi *Bayad* maiyetlerinde bulunan 800 evlik bir halk ile Karacadağ havalisinde sakin bulunuyorlar. Uzun Hasan Bey'in müttelikleri olan bu şahışlar, Rüstem

Tarhan kumandasındaki Karakoyunlu ordusunun Akkoyunlu ülkesine yürüdüğünü haber alınca maiyetlerindeki halkla beraber Fırat'ı geçerek Şam taraflarına yöneliyorlar; Uzun Hasan Bey, bunları geri çevirmek için Şehzâde Halil ve Mehmed (Oğurlu)'i arkalarından gönderiyorsa da bu teşebbüs bir netice vermiyor²¹. Ebubekir Tahranî'nin bu kaydında adı geçen Karabey Zülkadır, tabii bu addaki aileye mensup bir şahıstan başkası değildir. Bu itibarla *Bayadlar*'ın Dulkadirli ailesinden bir beyin maiyetinde bulunmaları, onların bu beyliğin faaliyetinde mühim bir âmil olduklarını gösterdikten başka, Dulkadirli ailesinin kendilerine mensup bulunacağını da ima eder gibi görünmektedir. Filhakika Dulkadirli ailesinin Oğuz'un *Bozok* kolundan olduğu ve hattâ bu kolun güney Anadolu'daki teşekküllerine başlık ettiği biliniyorsa da²², adı geçen kolun hangi kabilesine mensup olduğu, henüz meçhul bulunmaktadır. Bu sebeple Ebubekir Tahranî'nin yukarıda zikrettiğimiz kaydıdan Dulkadirli ailesinin *Bayad* kabilesine mensup olacağı şeklinde bir hüküm çıkarmamız ne kadar zayıf olursa olsun yine ehemmiyetlidir²³. Yine bu müellif tarafından Dulkadir oğullarının maiyetlerinde bulunan aşiretler, Şam Türkleri ve Şam Türkmenleri şeklinde zikredilmektedir ki, *Bezmü Rezm* sahibi Aziz Astarabâdî de kendi zamanında Sivas ve Kayseri taraflarında yaylağa çıkan Türkmenler hakkında aynı kelimeleri kullanmaktadır²⁴. Yukarıda bahsettiğimiz bu tarihî kayıt olmasa bile Dulkadirli Uslusu arasındaki *Bayadlar*'ın, bahsedildiği gibi *Şam Bayadı* adını taşımaları, bu kabîlenin XIV. asrın sonları ile XV. asırdaki Dulkadirli Türkmenleri arasında ehemmiyetli bir mevkie sahip bulunduğunu göstermektedir. Vermiş olduğumuz bu kısa malûmat Dulkadirli Beyliği'nin Suriye coğrafi menşeli Türkmenler tarafından meydana getirilmiş olduğunu da ifade etmesi bakımından şüphesiz mühimdir.

3. Bozulus Bayadları :

Bu il arasında, XVI. asırda, biri asıl *Bozulus*'ta, diğeri yine onun *Dulkadirli* teşekkülleri arasında olmak üzere, *Bayadlar*'a ait ancak iki oymağa tesadüf edilmektedir. Bu oymaklardan birisi de işaret edildiği gibi, *Bayad* boyunun *Dulkadirli Uslusu* arasındaki şubesine ait bulunmaktadır. Halbuki XV. asrın başında Suriye'de yaşayan *Bayadlar*'dan mühim bir kısmın. Memlûk ümerasından Emir Çikem'in zulüm ve teğallübüne dayanamıyarak Akkoyunlu beyi Karayülük Osman'a iltica ettiklerini Ebubekir Tahranî ve ondan naklen Hasan Rumlu gibi müverrihler haber vermektedirler²⁵. Yine bu birinci müellif, Uzun Hasan Bey'in Rüstem Tarhan kumandasındaki Karakoyunlu ordusuyla Mardin civarında yaptığı meydan muharebesinde *Bayadlar*'ın da bulduklarını ve Akkoyunlu ordusunun sol kolunda yer aldıklarını bildirmektedir. *Bayadlar*'ın *Akkoyunlu İli*'nin teşekkül ve faaliyetinde mühim bir rol oynadıklarını kuvvetle ifade eden bu gibi tarihî bilgilere sahip olduğumuz halde bu ilin en ehemmiyetli bir bakiyesi olan *Bozulus*'ta²⁶, ancak 100

evlik bir *Bayad* oymağına rastlanmasını, mühim kısmının Akkoyunlu imparatorluğunun teşekküllü ile ilgili olarak İran'a göç ettiği şeklinde izah etmek mümkündür. Çünkü Safevî devri müverrihleri güzelce *şah*'ların hizmetinde *Bayadlar*'ın da bulduklarını haber vermektedirler. Fakat bu müverrihlerin bu *Bayadlar*'ı, Kızılbaş kabilelerinden biri olarak zikretmeleri;²⁷ bizi şüphe ve tereddüde düşürmektedir. Bu sebeple *Akkoyunlu Bayadları*'nın Safevî devri kaynaklarında kızılbaş bir kabile olarak gösterilen *Bayadlar* olamayacağı ve bunların belki *Musullu*, *Pürnek* gibi Akkoyunlu teşekküllerinden meydana gelmiş bulunan, Safevî hizmetindeki Türkmen zümresine dahil buldukları hâtıra gelmektedir.

4. Meşgul olduğumuz devirde Irak-ı Arab ülkesinde bu kabileyeye mensup, ancak *Karaca Bayad* adlı ufak bir oymağa tesadüf edilmektedir²⁸. Bu itibarla, zamanımızda Musul ile Bağdad arasında yaşadığı haber verilen *Bayad İli*'nin²⁹, mazisi hakkında kat'î bir şek söyleyemeyeceğiz. Yalnız yukarıda gördüğümüz *Karaca Bayad* adlı küçük oymak, belki bununla alâkalı olabileceği gibi, *Haleb Türkmenleri* arasındaki *Bayad* koluna mensub bazı oymakların bu ili meydana getirmiş olması da mümkündür. Osmanlı kaynaklarında yine bu ülkede, Bağdad eyâletine tâbi *Bayad* adlı bir *sancak*'tan bahs olunmaktadır³⁰. Bu *sancak*, adını idare merkezi olan *Bayad* adlı bir kaleden almıştır ki, bu ad Selçuklular devrinde de bilinmekte idi³¹.

5. *Bayad* boyunun adıyla ilgili çok küçük bir oymak da Yörükler arasında yaşamaktadır. 25 vergi nüfusuna malik olan bu küçük oymak, Uşak mıntıkasında yaşayan *Bozguş* adlı büyük bir aşrete tâbi bulunmaktadır³². Bu oymağın taşıdığı adın kavmî bir mâna ifade etmediğini ve bir şahıs adından gelmiş olduğunu kuvvetle tahmin etmekteyiz³³.

İşte, Osmanlı devrinde Anadolu'da yaşayan *Bayad*'lar hakkında arşiv ve diğer tarihî kaynaklardan elde ettiğimiz malûmât, bu bahsettiklerimizden ibaret bulunmaktadır. Vermiş olduğumuz bu bilgilerden anlaşılıyor ki, Osmanlı devrinde bu boya mensup bulunan teşekküller, hemen tamamıyla Türkmen ulusları arasında yaşamaktadır. Yine bu malûmattan, muhtelif Türkmen illeri arasında yaşayan *Bayadlar*'ın yakın bir mazide muayyen bir coğrafi sahada ve tek bir teşekkül halinde yaşamış buldukları neticesi kolayca çıkarılabilir. Bu coğrafi sahanın yukarıda da işaret edildiği gibi, Suriye olduğunda ve *Bayadlar*'ın XIV. asırda tek bir teşekkül halinde adı geçen ülke dahilinde yaşamış bulduklarında şüphe yoktur. XIV. asrın sonlarında yazılmış Memlûkler devrine ait olan müellifi meçhul bir inşâ kitabında cenubi Anadolu ile Suriye'de yaşayan Türkmen boy ve ulusları hakkında bir liste mevcuttur³⁴. Bu listede *Bayadlar* da (*Bayadiyyee*) zikrediliyor ki³⁵, bunlar o devirde şüphesiz çok kuvvetli bir teşekkül halinde idiler. Bu *Bayadlar*'ın o zamanlar diğer kabilelerle birlikte Sivas taraflarına yaylağa çıkarak Kadı Burhaneddin devleti topraklarında

mühim kargaşalıklar husule getiren *Şam Türkmenleri* arasında ehemmiyetli bir yer tuttıkları yine bu vermiş olduğumuz malûmattan anlaşılabilir³⁶. Tabiatıyla kıslamak için Suriye'ye döndükleri zaman, orada da bazı hâdiseler çıkarıyorlardı. Nitekim XV. asrın Mısırlı müelliflerinden Tanrı Berdi, *Bayadlar*'ın *Auşar* ve *İnallu* boylarıyla beraber Suriye'de bazı hâdiseler çıkardıklarını haber vermektedir³⁷. Gerek bu müellifin bu hususta vermiş olduğu malûmattan ve gerek Kalkaşendi'nin bir ifadesinden³⁸, *Bayadlar*'ın umumiyetle Şam ve Trablusşam arasındaki mıntakada yaşadıkları anlaşılıyor. Bu *Bayadlar*'dan mühim bir kısmının XV. asır başlarında Emîr Çikem'in zulüm ve istibdadına dayanamıyarak Karayülük Osman Bey'e iltica ettiklerini yukarıda söylemiştik. Bu suretle *Bayadlar* XV. asırda cenubi ve doğu Anadolu'da gelişen Türkmen faaliyetine kuvvetli bir şekilde iştirâk ederek büyük bir kısmı Suriye'den ayrılmıştır. Fakat bu ayrılık keyfiyeti toplu bir şekilde değil, muhtelif kısımlar halinde olmuştur ki bu, onların XVI. asırda muhtelif *uluslar* arasında parçalanmış bir halde bulunmasına sebep olmuştur. Safevî hizmetindeki *Bayadlar*'ın, bir kısmı eski *Akkoyunlu ulusu*'ndan kalmış olduğu gibi, bilhassa kızılbaş olan kısmın da *Dulkadirli ilî*'ne tâbi bulunan *Bayadlar*'ın Sivas taraflarında yaylağa çıkan şubesi tarafından meydana getirilmiş olması mümkündür³⁹. Yukarıda bahsedildiği gibi XIV. asırda tek bir teşekkül halinde bulunan *Bayadlar*, şüphesiz Moğul istilâsı neticesinde batıya göç eden Türkmenler'e dahil bulunuyorlardı. Fakat *Bayadlar*'a ait Anadolu'daki yer adları⁴⁰, onlardan mühim bir kısmın da Tuğrul Bey'in çocukları arasında bulunduğunu ve müstakbel Türkiye'nin fetih ve iskânında rol oynadığını ifade etmektedir.

İşte, büyük şair Fuzûlî'nin *Bayad*'ı hakkında şimdilik söylenebilecek sözler bu bahsettiklerimizden ibaret bulunmaktadır. Şüphesiz arşiv ve diğer kaynaklar üzerinde yapılmakta olan çalışmalar ilerledikçe Dede-korkut ve Fuzûlî gibi, daha ziyade manevî sahada yüksek şahsiyetler yetiştirmiş olan *Bayad* boyu hakkında yeni bilgilere sahip bulunacağız.

— NOTLAR —

¹ Kayıt I.

² Meselâ, yine aynı il'e dahil olduğunu ileride göreceğimiz *Köpekli Avasarı* boyunun, ilk oymağı da aynı defterde : *Cemâat-ı Ordu-yı Eminlik Beg b. Durak* şeklinde kaydedilmektedir. Bu oymağa dahil olan şahıslar, *Bayad* boyunun *ordu* kelimesiyle zikredilen birinci oymağında olduğu gibi umumiyetle *beg* unvanını taşımaktadırlar. Memlûk devrinde şimalî Suriye'deki Türkmen ümerâsından biri olan Sakalsız Oğlu'nun (bk. Halil Zâhiri, *Zubdet ül-Memâlik*, nşr. P. Ravaisse, Paris, 1897, s. 105), aynı defterde (yaprak 280 a), yalnız, *Cemâat-ı Ordu-yı Sakalsızlı* adlı 72 evlik bir teşekkülüne rastgeliyoruz. Yine bu *ordu* kelimesinin eski Ramazanlı boy beylerinin adları ile zikredilen oymaklar

hakkında da kullanıldığını görürüz. Meselâ bu beylerden Kuştemir Bey'in ailesi defterde, *Cemâat-ı Ordu-yı İlyas Beg b. Ali Beg b. Kuştemür* şeklinde zikredilmektedir ki, bu aile oymağı 925 tarihinde 45 evden ibaret bulunuyordu (*Adana defteri, Başvekâlet Arşivi, nr. 69. yp. 151 b-b*). Yine aynı devletin ümerâsından Özer Bey'in oğlu Ahmed Beyin'de ailesi defterde : *Cemâat-ı Ordu-yı Ahmed Beg b. Özer* tarzında kaydedilmiştir ki, bu zat 928 tarihinde Özer - bazı Osmanlı vesika ve kaynaklarında yanlış olarak Uzeyr - sancağının beyi bulunuyordu (bk. *Özer sancağı def. nr. 110*). Yine Ramazanlı beylerinden DüNDAR, Emir Melek, Hacı, Kosun ve Elvan beylerin de aile cemâatları defterlerde *ordu* kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu *ordu* kelimesiyle zikredilen ve aristokrasinin adlarını taşıyan bu cemâatlar, *Bayad* boyunda olduğu gibi, umumiyetle boy mahiyetindeki teşekküller arasında bulunmakta ve defterlerde bu teşekküllerin daima birinci oymağı şeklinde kaydedilmektedir. Bu sebeple bu *ordu* kelimesinin *boy beyinin* emrinde bulunan bütün boya şâmil olacağı şeklinde bir ihtimal de hatırmıza gelmiştir. Fakat kelimenin boyların yalnız verdiğimiz misallerde görüldüğü gibi umumiyetle beg unvanlı şahıs adlarını taşıyan birinci oymaklarına verilmekte olduğu defterlerde sarih bir şekilde gösterilmiştir. Meselâ yukarıda kendisinden bahsetmekte olduğumuz *Bayad* teşekkülü defterlerde daima *taife* şeklinde zikredilmekte ve ona bağlı oymaklarda vesika kısmında görüleceği gibi *Ordu-yı Bayad* veyahut *Ordu-yı Halil Bey b. Bozca* şekillerinde değil, Tabi-i Tâfie-i Bayad tarzında kaydedilmektedir. Keza Ramazanlı ulusuna tâbi büyük teşekküllerden birisi olan Ulaş kabilesi defterlerde boy kelimesiye zikredilmektedir. Fakat bu teşekkülü kurmuş olan Ulaş ailesi yine bu boyun ilk oymağı olarak: *Cemâat-ı Ordu-yı İlyas b. Ulaş* şeklinde zikrediliyor ki bu aile XVI. asrın başlarının da 41 evden ibaret bulunuyordu. Yine aynı boyda yalnız bu Ulaş oğlu İlyas Bey ailesi değil, 17 evden ibaret olan Temir Beg ailesi (*Cemâat-ı Ordu-yı Sevindik Beg b. Mustafa*) aileleri de vardır. Bu sebeple *ordu* kelimesi bu boy beyine tabi olan bütün kabileyi ifade etmiş olsaydı, yalnız bu üç küçük oymak hakkında kullanılması icabedecekti. Yukarıda da işaret edildiği gibi kâbîlenin umumî mahiyetini ifade eden tâfie veya boy kelimeleri kullanılmıştır, (Daha açık bir fikir edinmek için vesika kısmında ve Avşar boylarına dair neşrettiğimiz kayıtlara bakınız). *Ordu* kelimesinin burada boy beyinin mayetini (nöker) ifade eden bir tabir mi olduğu da hatırmıza gelmiştir. Fakat yukarıda da işaret edildiği gibi bu adla zikredilen cemâtların isim cedvellerinde daima beg unvanlı şahıslara tesadüf edimesi bu kelime ile boy beyi ailesinin kastedilmiş olduğuna hiçbir şüphe bırakmıyor.

³ Bk. Halil Zâhîrî, *aynı eser*, s. 105.

⁴ *Haleb def. Bşb. Arş.*, nr. 397.

⁵ Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivi, no. 37.

⁶ Kayıt V.

⁷ *Cihannümâ*, nşr. İbrahim Müteferrika, s. 593.

⁸ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930 - Türkiyat Ens. yayımı - s. 85 - 86.

⁹ Ahmet Refik, *aynı eser*, s. 127 - 128.

¹⁰ Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1929, c. II, s. 481.

¹¹ Ahmet Refik, *aynı eser*, s. 216 - 217, *vesika 241*.

¹² Hasluck, *aynı eser*, c. II, s. 480.

¹³ *Ma'rûzat*, nşr. TTEM, cüz 87, s. 291, 292.

¹⁴ *Aynı eser*, cüz 88.

¹⁵ *Bk. kayıt I. Kayıtlar'a* dair olan yazımızda Osmanlı devrinde Oğuz boy adlarının birer şahıs adı olarak kullanıldığına işaret ederek, bu adları taşıyan göçebe teşekkül ve yer adlarının mutlaka taşıdıkları addaki Oğuz boylarına mensup olamayacakları üzerinde ısrarla durmamızda ne kadar haklı olduğumuz, bu misalle daha iyi anlaşılıyor. Maa-mafih bu hususta daha calibi dikkat misalleri, *Oğuz boy adlarının birer şahıs adı şeklinde kullanılması*-başlığı altında hazırlamakta olduğumuz bir yazıda verilecektir.

¹⁶ *Kayıt II.*

¹⁷ *Kayıt III.*

¹⁸ *Kayıt IV.*

¹⁹ *Kayıt IVb.*

²⁰ *Kayıt V.*

²¹ *Kitâb-ı Diyârbekriyye*. Biz bu mühim eserin T. T. K. Yayın Uzmanı Adnan Erzi'de bulunan müstensah bir nushasından faydalandık.

²² Bk. Mükrimin Halil Yinanç, *İslâm Ansiklopedisi, Dulkadirîliler* mad., cüz 28.

²³ Sayın hocam Prof. M. H. Yinanç, bir konuşmamızda bazan, Dulkadirîli ailesinin *Avşarlar'a* mensup olacağı kanaatında bulunduğunu söylemiştir.

²⁴ Nşr. Kilisli Rifat, s. 293.

²⁵ *Diyârbekriyye*; Hasan Rumlu, *Ahsen üt-Tevârih*, Nuriosmaniye kütüphanesi yazm., nr. 3317, yap, 8 a.

²⁶ Bu *ulus* hakkındaki yazımıza bakınız (*D. T. C. Fakültesi Dergisi*, c. VII, sayı 1).

²⁷ Hasan Rumlu, bize Tahmasb devri ümerâsı arasında Emîr Şah Beg *Ahsen üt-Tevârih*, neşr. C. N. Seddon Baroda, 1931, s. 360) Süleyman Beg (s. 401) ve Hacı Üveys Beg (s. 466) *Bayad* beylerinin bulunduğunu haber vermektedir. Yine bu hükümdar devrindeki Safevî ümerâsı arasında *Şeyh Beg ve Ali Sultan* adlı *Bayad* beglerinin de bulunduğunu bizim kaynaklardan öğreniyoruz (Celâl zade Mustafa, *Tabakat ül-Memâlik*, Üniversite ktp. yazm. Nr. yap. 125 a) Hasan Rumlu, Şah Tahmasb zamanında *Bayadlar'ın Rumlu Avşar ve Kaçarlar'la* birlikte koruculuk vazifesinde bulduklarından da bahsetmekte-

dir (s. 466). Tabiatıyla bu *Bayadlar*, *kızılbaş* olmasalardı koruculuk hizmetinde kullanılmalarına imkân bulunmıyacaktı. Bu böyle olmasa bile *Bayadlar*'ın Kuzaz ve Girmzit muntakalarında oturduklarını ve on bin çadırdan müteşekkil bulduklarını kaydeden İskender Münşi, onların *kızılbaş* kabilelerinden birisi olduklarını bilhassa tasrih eder (Târîh-i Âlem - Ârâ-yi Abbâsi, Tahran, 1314) Bu *Bayadlar*'ın Şah Abbâs zamanında *Lurlar*'la yaptıkları mücâdeleler hakkında bk. Şeref Hân Bidlistî, *Şerefnâme*, nşr. M. Avni, Mısır, s. 81, 82.

²⁸ *Kayıd VI.*

²⁹ Ziya Gökalp, *Küçük Mecmua*, sayı 29, s. 3; Köprülü Zâde Fuad, *Oğuz Etnolojisi Hakkında Notlar*, Türkiyat Mecmuası, I, s. 200.

³⁰ Ahmed Refik, bu *Bayad* sancağının adını kavmi mânada anlayarak ona dair olan bir vesikayı *Anadoluda Türk Aşiretleri* adlı kitabında neşretmiştir (s. 5). 973 tarihini taşıyan bu vesika *Bayad* (sancağı) beyinin Basra'nın muhafazasına memur edildiğine dairdir. Kâtip Çelebi (*Cihannüma*, s. 455) ve bilhassa Evliya Çelebi (*Siyahatname*, IV, s. 390), bu sancak ve onun ad aldığı *Bayad* kalesi hakkında malûmat vermektedirler.

³¹ Şeref Han'ın sözlerine göre, Selçuklu devrinde *Bayad* kalesinin hâkimi bulunan Türk Emiri *Luristan* üzerine müteaddid defalar akınlar yapmakta idi (*Şerefnâme*, s. 60). Hülâgû'nun Bağdad üzerine yürüyüşü esnasında Cüveynî tarafından zikredilen bu *Bayad* kalesi hakkında (bk. *Târîh-i Cihângüşâ*, GMS, III), bu eserin nâşiri Mirza Muhammed Kazvîni mufassal malûmmat vermiştir (aynı cilt, haşiyeler kısmı).

³² *Kayıd VII.*

³³ *Bayad* kabille adının bir şahıs adı şeklinde kullanıldığı hakkında, bundan önceki bir notumuzda hazırlamakta olduğumuzu haber verdiğimiz *Oğuz Boy Adlarının Birer Şahıs Adı Şeklinde Kullanılması* adlı yazımızda tarihî kaynaklar ile defterlerden elde ettiğimiz birçok misallerle birlikte mufassal malûmat verilmiştir.

³⁴ *Kitâbu İcâbet is-Sâil ilâ Ma'rifet ir-Resâil*, Paris, Bibl. Nati. arapça yazmalar, nr. 4437, yap. 47. XIV. asrın sonlarında güney Anadolu ile Suriye'de yaşayan muhtelif Türkmen boy ve uluslarına dair bu inşa kitabında bulunan listeyi Kalkaşendi'nin aynen kendi kitabına geçirdiği anlaşılıyor (Kırş. *Şubh ul-A'sâ*, Kahire, 1915, VII, s. 281). Beni bu listeden haberdar eden Dr. Osman Turan'a müteşekkirim.

³⁵ *Gösterilen yer.*

³⁶ *Bezm ü Rezm*, s. 293. XIV. asrın sonlarında Sivas taraflarına yaylağa çıkan bu *Şam Türkmenleri*'nin bilhassa o bölgede bulunan Moğul kabileleri için ciddi bir tehlike teşkil ettiği, Azîz-i Asterâbâdî'nin sözlerinden anlaşılıyor. Daha batıda Kayseri taraflarında *Üçoklu Türkmenler* ve Sivas taraflarında *Bozoklu* kabileler tarafından sıkıştırılmakta olan Moğullar, onların hücumlarına karşı Kadı Burhaneddin'in himayesine sığınmakta idiler.

³⁷ *En-Nûcum üz-Zâhire*, nşr. Popper, VI, s. 557.

³⁸ *Subh ul-A'sâ*, VII, s. 281.

³⁹ Safevî devrinde İran'da bulunan *Bayadlar*'ın Kastamonu bölgesinden geldikleri şeklindeki bir mütaleadan (bk. Walther Hinz. *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, trc. T. Bıyıklıoğlu, 1948, T. T. K. Nşr., s. 68), burada ancak garip ve mânasız bir iddia diye bahsedilebilir.

⁴⁰ Şimdilik bk. *Köylerimiz*, s. 92.

III.

A L K A E V L İ

Kâşgarlı Mahmud'da *Alka Bölük* ve Reşdüddîn ile ondan naklen diğer müelliflerin eserlerinde *Alka Evli* şeklinde zikredilen bu Oğuz boyunun, bu adlar altında bir teşekkülüne, hattâ yer adlarına defterlerde tesadüf edemedik. Bununla beraber bu boya ait mühim teşekküllerin Anadolu'ya geldiklerine ve bu ülkenin iskânında rol oynadıklarına şüphe yoktur. Çünkü, yapmış olduğumuz araştırmalara göre, bu boyun zikri geçen adlar altındaki kabile ve yer adlarına yalnız Anadolu'da değil, İran ve Harezm'deki kabile ve yer adları arasında da rastgelinemiyor. Diğer taraftan Yazıcı oğlu Ali Efendi, İbnü Bîbî tercemesinde bu kabile adının *Halka Evli* olarak değişik bir şeklini veriyor¹, bu ve onunla ilgili *Halka Avlu*, *Halkalı* gibi bazı yer adları Anadolu'da bugün bile mevcuttur². Anadolu'daki yer adları hakkında arşiv malzemesi üzerinde yapılacak, daha esaslı ve müşterek çalışmalar neticesinde *Alka Evli* ve onun kat'î bir surette tesbit edilecek değişik şekilleri altında birçok yer adlarının ve hattâ belki de bazı oymakların mevcut olduğunu göreceğiz. Fakat, bütün bunlar *Alka Evli* kabilesinin *boy* mâhiyetindeki teşkilâtını, ihtimal daha Mâverâünnehir'de iken muhafaza edemiyerek parçalandığı³ ve bu parçalanmadan hasil olan bazı kısımların yeni adlar aldıkları, diğer bir kısmının ise eski adını veya onun değişik şekillerini muhafaza ederek, yerleştikleri yerlere bazan bu adlarını vermiş oldukları şeklinde bir söz söylememize mâni değildir.

¹ Nşr. Houtsma, III, s. 204.

² Şimdilik bk. *Köylerimiz*, s. 316.

³ Fahreddin Mübârek Şâh'ın Türk kavimleriyle Oğuz kabilelerinin adlarını ihtiva eden listesinde (*Tarih-i Fahreddin - Mübârek Şâh*, nşr. Denison Ross, London, 1927, s. 47), *Alka Evli* adına tesadüf edilmemesinin böyle bir hâdise ile ilgili olması pek muhtemeldir.

IV

K A R A E V L İ

Oğuz an'anesine göre, bundan önce bahsedilen *Alka Evli* kabilesiyle kardeş çocukları olan bu boyun, meşgul olduğumuz devirlerde Anadolu'da hiçbir teşekkülüne rastgelemedik. Bununla beraber Anado-

lu'da bu boyun adını taşıyan bazı yer adlarına tesadüf edilmektedir. Dahiliye Vekilliği'nin neşretmiş olduğu *Köylerimiz* adlı esere göre, bugün Anadolu'da *Kara Evli* adında yedi köy bulunmaktadır ¹. Defterlerde biz bunlardan ayrı olarak Sivas'ta bu boyun adını taşıyan iki köye tesadüf ettik ². Kastamonu defterlerinde bu adda görmüş olduğumuz köy, Dahiliye Vekilliği'nin eserinde de zikredilmiştir.

Ebulgazi'nin naklettiği Türkmen rivayetlerinde *Kara Evliler*'e de yer verilmektedir. Fakat bu rivayetlerde *Kara Evli* kabilesine bir Oğuz teşekkülü nazariyle bakılmamahta, menşei Kaşkaçura adlı bir şahsa bağlanmaktadır ³. Ebulgazi'nin ilâve ettiğine göre bu kabilenin yurdu Amu suyunun kıyısında ve Acı Deniz'in yakınında bulunuyormuş ⁴.

¹ *Köylerimiz*, s. 410.

² Bşb. Arş. nr. 79, yap. 309 b.

³ *Secere-i Terâkime*, T. D. K. Nşr. yap. 53 b.

⁴ Gösterilen yer.

V

Y A Z I R

XVI. asırda Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bu boya mensup bazı oymaklara tesadüf edilmektedir.

1. Yörükler arasında Yazır oymakları :

Yörük koluna dâhil bulunan *Yazır* teşekküllerinden en mühimmi Teke sancağında, Elmalı'da yaşamaktadır ¹. *Sarı* ve *Kara* sıfatlarıyla iki şubeye ayrılmış bulunan bu oymağın, ayrıca Özkend adlı bir köy de meydana getirmiş olduğu anlaşılıyor ². Diğer taraftan yine bu mntakada *Yazır* adını taşıyan iki köy de bulunmaktadır ki ³, bütün bunlar Teke sancağında oldukça ehemmiyetli bir *Yazır* mevcudiyetinin yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Teke mntakasında yerleşmiş bulunan ve XVI. asırda bile bir iki oymağına tesadüf edilen *Yazırlar*, kanaatımızca Selçuklu devletinin inkıraz devirlerinde İsparta - Denizli bölgesinde yaşayan Uç Türkmenleri'ne dâhil bulunmuş olan bu addaki büyük bir kabilenin bir bakiyesidir. Çünkü, bu zikredilen Uç Türkmenleri'nin yurtlarında da, aynı devirlerde *Yazır* adlı 141 evlik bir oymak yaşadığı gibi ⁴, bugün Anadolu'da bulunan bu addaki 16 köyden 5 i de yine bu Türkmenlerin yurtlarında bulunmaktadır ⁵. Diğer taraftan defterde, Teke'de yaşayan bu *Yazır* oymağının tâbii olarak gösterilen *Ali Müciriddin* adlı bir cemâatin diğer bir şubesine de Hamid sancağında tesadüf edilmektedir. Bütün bunlar batı Anadolu'yu açan Uç Türkmenleri arasında oldukça kuvvetli bir *Yazır* teşekkülünün bulunmuş olduğunu ifade etmektedir. Keza Uç Türkmenleri'nin fethettikleri sâhalarda da *Yazır* adlı yer adlarının mevcudiyetine rastlanmaktadır. Yörükler arasında üçüncü bir *Yazır* varlığına Ankara Yörükleri arasında tesadüf edilmektedir. XVI. asrın ortalarında 42 eve malik bulunan bu oymak, Çukurçak adlı bir

köyde sâkin bir halde gösterilmektedir⁶. Bugün Yazırlar'a ait gerek defterlerde ve gerek diğer eserlerde görebildiğimiz yer adları bu boyun Anadolu'nun fetih ve ilk iskânında bulunmuş olduğuna şüphe bırakmıyor.

2. Türkmen illeri arasındaki Yazır varlığı :

Türkmen çevresinde *Yazır* varlığına yalnız *Dulkadirli* ulusu arsında rastlanmaktadır. Fakat *Dulkadirli* ulusu arasındaki bu *Yazır* mevcudiyeti de ancak birkaç oymağa inhisar ediyor. Bu *Yazır* oymaklarından ikisi *Dulkadirli* ulusunun en büyük teşekküllerinden birisi olan *Karacalı* veyahut diğer adıyla *Anamaslı* boyuna tâbi bulunmaktadır⁷. Biri 49, diğeri 46 vergi nüfusu kadar olan bu oymakların, bugün Hatay vilâyetine tâbi bulunan Bağras kazasında kışladıkları defterlerde haber verilmektedir. *Dulkadirli* defterlerinde müstakil olarak zikredilen diğer bir *Yazır* oymağı ise, Birecik'te, Mazı Dağı'nda kışlamakta ve Elbistan'da yaylamaktadır.

Yazır adını taşıyan diğer iki küçük oymak da *Dulkadirli* ulusunun Bozok mıntakasında yaşayan teşekkülleri arasında bulunmaktadır⁸. Yine bu mıntaka ile ona komşu olan yerlerde bu adda bazı köylere de tesadüf edilmektedir.

İşte, defterlerden *Yazılar* hakkında, elde etmiş olduğumuz bilgiler bunlardan ibarettir. Bu kabîlenin XVI. asırda Anadolu'da yaşayan Türkmenler arasında da çok zaif teşekküllerine tesadüf edilmesi, ona ait kalabalık bir kitlenin bir batıya göç etmiş Harezmi'deki eski yurtlarında kalmalarından ileri gelmiştir. Filhakika daha Harezmi Şahlar devrinde siyasî bir unsur halinde faaliyette bulunduğu gördüğümüz bu *Yazır* şubesi, o kadar kalabalık bir halde bulunuyor ki, bu yüzden o zamanın tarihçileri başlı başına bir kavim nazariyle bakmışlardır⁹. XII. asırdan muayyen bir bölgeye kendi adını veren bu *Harezmi Yazırları*¹⁰, umumiyetle Moğul istilâsından müteessir olmuyarak eski yerlerinde kalmışlardır. Bu sebeple Ebül-Gazi'nin naklettiği Türkmen rivâyetlerinde *Yazırlar*'a ehemmiyetli bir yer verilmiştir¹¹. Bununla beraber bu kabîleye ait bazı oymakların *Dulkadirli* ulusu arasında bulunması, bu ilin meydana getirilmesinde *Yazırlar*'ın da bir rol oynadıklarını göstermektedir.

¹ Kayıt I.

² Bu köyün adını Dahiliye Vekillîğinin *Köylerimiz* adlı eserinde bulamadık.

³ *Köylerimiz*, s. 774. ⁴ Kayıt II.

⁵ *Köylerimiz*, gösterilen yer.

⁶ Kayıt III. ⁷ Kayıt IV a. ⁸ Kayıt IV b.

⁹ Barthold, *Türkmen Tarihi* (Bu yazıda, bu eserin Abdülkadir İnan tarafından yapılan ve T. T. K. tarafından neşredilmek üzere bulunan türkçe tercemesinden istifade edilmiştir).

¹⁰ Barthold, aynı eser.

¹¹ *Şecere-i Terâkime*, yap. 44 b., 45 a.; Barthold, aynı eser.

VI D Ö Ğ E R

Defterlere göre, bu boyun en mühim şubesi *Haleb Türkmenleri*'ne dâhil bulunmaktadır. Bu *Döğ*er şubesinden başka *Bozulus* ile Kerkük, Sis (*Kozan*) ve Şam civarında yaşayan aşiretler arasında da bu adda bazı oymaklara tesadüf edilmektedir.

1. *Haleb Türkmenleri* arasında yaşayan *Döğ*er şubesi Kanunî devrinin ilk yıllarında *Haleb Döğ*eri ve *Hama Döğ*eri adlarıyla iki kısma ayrılmış bir halde bulunuyor. Bunlardan Korkmaz ve Mahmud Kethüdalara tâbi olan *Haleb Döğ*eri cemâatı, 230 evden meydana gelmiştir. *Hama Döğ*eri kısmı ise biri 163, diğeri *Demircili* adıyla 36 evlik iki oymağa ayrılmıştır¹. Yine Kanunî devrine ait, fakat yukarıdakinden biraz daha sonra yazılmış bulunan diğeri bir defterde², bu *Döğ*er şubesinin *Haleb Döğ*eri kısmı da iki oymak halinde gösterilmiştir. *Hama Döğ*eri bu defterde de yine iki kısım halinde bulunuyor ki, bunlardan yukarıda *Demircili* adını taşıdığını söylediğimiz küçük oymak, burada da yine bu adla zikredilmiş ve *Hama* taraflarında yaşadığı kaydedilmiştir. *Haleb Türkmenleri* hakkında XVI. asrın ikinci yarısında yazılmış bulunan defterlerden, bu *Döğ*er şubesinin gerek nüfusunda ve gerek kabîlevî yapılışında bir inkişâfın husule geldiği anlaşılıyor. Bunlardan Tp. Kd. U. Md. Arş. de bulunan mufassal bir deftere göre³, şubenin *Haleb Döğ*eri kısmı üç oymağa ayrılmıştır. Bunlardan 14 evlik bir oymağın *Yellüce* adlı bir yerde yerleştikleri kaydedilmektedir. Buna müvazi olarak *Hama Döğ*eri kısmı da beş oymak halinde bulunmaktadır. İlk iki defterde *Hama Döğ*erleri'nden bir oymak halinde gördüğümüz *Demircili* cemâatı, bu son defterde *Demircilü Döğ*eri adını taşımaktadır. Bu *Döğ*er şubesi hakkında kaynaklarda verilen son bir haber, XVII. asrın sonlarında *Hama* ve *Humus* taraflarında yerleştirilmek istenen aşiretler arasında ona mensup bazı oymakların da bulunduğu dairdir⁴. Fakat bu iskân teşebbüsünün tam bir muvaffakiyetsizlikle neticelendiği malûm olduğundan *Döğ*erler'in bir müddet daha eski yaşayışlarını devam ettirdikleri ve nihayet cenubi Anadolu'nun bazı yerlerinde yerleştikleri kat'î bir şekilde söylenilebilir.

2. *Bozulus* arasındaki *Döğ*er mevcudiyeti, bu ile ait defterlerde iki oymak halinde gösterilmiştir. Bu oymaklardan Şahverdi Kethüda'ya ait olan cemâat, Kanunî devrinde 165 evden müteşekkil bulunuyordu. Hacı Hamza Kethüda'nın emrinde olan diğeri oymak ise, nüfus bakımından çok daha ehemmiyetsiz olup, ancak 30 ev kadardır⁵.

*Döğ*erler, biraz aşağıda bahsedileceği gibi *Akkoyunlu* Beğliği ile XV. asrın başlarında şiddetli mücadelelerde bulunmuşlardır. Fakat zikredileceği gibi *Bozulus* arasında *Döğ*erlere aid bazı unsurların mevcudiyeti, bu kabîlenin *Akkoyunlu* faaliyetine iştirak ettiğini gösteriyor ki,

şüphesiz bu keyfiyet Akkoyunlu muvaffakiyetlerinin bir imparatorluk meydana getirmesiyle ilgilidir.

3. Kerkük, Şam ve Sis (*Kozan*) mıntakalarında yaşayan *Döger* teşekkülleri, ancak birer küçük oymak mâhiyetinde bulunuyor. Bunlardan Kerkük mıntakasında yaşayan oymak, gerçi *tâife* olarak zikredilmişse de ancak 45 eve maliktir. Keza Kanunî devrinde Doğan Kethüda'ya tâbi bulunan ve Şam mıntakasında yaşayan *Döger* oymağı da bu kadar vergi nüfusuna sahiptir⁶. Kozan mıntakasında yaşayan oymak da nüfus bakımından aynı mâhiyette olup 53 vergi evinden ibaret bulunmaktadır. Bu sonuncusu defterlerde *Dögerlû* şeklinde zikredilmekte ve Kozan mıntakasının büyük teşekküllerinden birisi olan *Savcı Hacılı* kabilesine tâbi bir cemâat şeklinde gösterilmektedir⁷.

4. Urfa sancağına ait defterlerde bu mıntakada yaşayan aşiretler arasında *Dögerli* adlı mühim bir kabîlenin mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Fakat, kalabalık nüfuslu oymaklara malik bulunan bu büyük kabîle, yine defterlerde Kürt menşeli olarak gösteriliyor⁸. Bu teşekkülün *Dögerli* adını taşıması, aşağıda kısaca temas edeceğimiz gibi *Döger* boyunun Urfa bölgesini de içine alan siyasî faaliyetiyle ilgilidir.

Dögerler görüldüğü veçhile tahrir defterlerimizde okadar kuvvetli akisler yapamamış oldukları gibi esasen yer adı şeklinde de pek az hâtıra bırakmışlardır. Fakat buna mukabil bu kabîlevî, tarihî kaynakların şahadetiyle, siyasî sâhada başlı başına rol oynamış nadir Oğuz teşekküllerinden biri olarak tanıyoruz ki, bu husustaki hüviyetini aşağıda umumî bir şekilde anlatmağa çalışacağız.

Kaynaklardan elde ettiğimiz malûmattan anlaşıldığına göre, XV. asrın başlarında Urfa ve Rıkka mıntakalarını ihtiva eden *Döger* Beğliğinin esası, Sâlim adında bir şahsın daha evvelki asrın sonlarında yaptığı faaliyete ilgili görülmektedir. Tanrıberdi, 785 yılı vakaları arasında Sâlim ed-*Dögeri*'nin Haleb'den geldiğini ve sultandan ikram görerek hil'at giydiğini ve kendisine tablhâne emîrliği tevcih olduğunu bildirmektedir¹⁰. Bu şahsın, Sultan Berkuk ile Emîr Mıntaş arasındaki mücadelede de rol oynadığını Mısırlı müelliflerin bu hususta verdikleri malûmattan öğreniyoruz¹¹. XIV. asrın ikinci yarısında Suriye'de yaşayan Türkmen boy ve ulusları hakkında müellifi meçhul inşa kitabındaki listede *Dögerler* bu Sâlim Bey adlı şahsın cemâatı şeklinde zikredilmiştir¹². *Dögerler*'in XIV. asrın ikinci yarısında siyasî bir mâhiyet kazanmalarında Sâlim Bey'in kardeşi Bahadır Hacı'nın da âmil olduğu anlaşılıyor. Kaynaklarda, bu *Döger* emîri Sâlim Bey'in, Dımışk Hoca, Gökçe Musa ve Hasan Bey adlı üç oğlundan bahsedildiğini görmekteyiz. Ebubekir Tahranî, bunlardan Dımışk Hoca'nın sahip bulunduğu ülkenin, Urfa, Siverek, Harran, Rıkka, Suruç ve Cur şehir ve kasabalarını ihtiva ettiğini ve kendisinin *girmi bin evlik* bir ilin başında bulunduğunu haber vermektetir¹³. Aynı müellif, arap kabilelerinden *Benî Kilâb* ve *Benî Şâdi*'ye mensup on bin çadırılık bir kuvvetin de Dımışk Hoca'-

nın emrinde bulunduğunu bu sözlerine ilâve etmektedir. Yine Ebubekir Tahranî'nin sözlerinden anlaşıldığına göre, Karayülük Osman Bey'in en belli başlı hasımlarından birisi olan Dımışk Hoca, buna mukabil Kara Yusuf'un dostu ve müttefiki bulunmaktadır. Hattâ Kara Yusuf Bey, Memlûkler tarafından serbest bırakıldıktan sonra ülkesine giderken Dımışk Hoca'nın yanına da uğramış ve ona kısa bir müddet misafir olmuştur. Kara Yusuf'un ülkesini geri almak maksadiyle Timurlu şehzade Ebubekir'le yaptığı mücadelelerde bu *Döger* beyliğinden de yardım gördüğü anlaşılıyor. Hattâ Dımışk Hoca'nın kardeşi olan Gökçe Musa'nın Kara Yusuf'un bu mücadelelerine iştirâk ettiği, Hasan Bey Rumlu'nun bir kaydından istidlâl edilmektedir¹⁴. *Dögerler*'in *Karakoyunlular* ile olan dostlukları Kara Yusuf'un halefleri zamanında da devam etmiştir. Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey, en tehlikeli hasımlarından birisi olan Memlûk ümerâsından, Emîr Çikem'e Âmid surları önünde kazandığı muzafferiyetin arefesinde Dımışk Hoca'nın Arap emfri Nuayir tarafından öldürüldüğü ve yerine kardeşi Gökçe Musa'nın geçirildiği haberini almış ve bunun üzerine derhal Urfa üzerine yürülmüştür¹⁵. *Döger* beyliğinde zuhûr eden bu mühim hâdiseden istifade eden Karayülük Osman, Urfa'yı kolayca ele geçirmiş ve bu şehri kendi maiyetinde bulunan Dımışk Hoca'nın amcası oğlu Yağmur b. Bahadır Hacı'ya vermiştir¹⁶. Fakat Karayülük, çok geçmeden bu şehri, kendisine maiyetindeki bin evlik bir halkla mühim hizmetlerde bulunmuş olan Yağmur Bey'in elinden alarak ülkesine katmıştır. Bu suretle beyliğin mühim merkezlerinden birini kaybeden *Dögerler*, Rıkka ve Ca'ber mıntakalarıyla iktifa etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Yağmur Bey Urfa'yı *Karakoyunlular*'ın yardımıyla geri almak için harekete geçmiş ise de muvaffak olamamıştır¹⁷. Ebubekir Tahranî'nin sözlerine göre *Döger* emfri Gökçe Musa Karayülük ile barışmış ve hattâ onun Karakoyunlu hükümdarı Iskender Mirza ile Şehkendi'nde yaptıkları muharebeye oğlu kumandasında bir yardımcı kuvveti göndermiştir. Fakat muharebenin en kızgın bir zamanında bu *Döger* yardımcı kuvveti, *Karakoyunlu* safalarına geçmek suretiyle *Akkoyunlular*'ın bozulmasına âmil olmuştur. Yine aynı müellifin bu Şehkendi muharebesi hakkında vermiş olduğu malûmattan, *Karakoyunlu* safında yer almış bulunan Kerkük ve Tok emfri Ceneklü (جنکلو) Hasan adında bir şahsın maiyetinde *Döger* ümerâsının bulunduğunu öğreniyoruz. Fakat bu şahsın diğer bir *Döger* emfri olduğu hakkında kaynaklarda bir kayda rastgelemedik. Bununla beraber, bizim yukarıda Osmanlı devrinde Kerkük mıntakasında yaşadığından bahsettiğimiz *Döger* oymağının bu bölgedeki eski bir *Döger* faaliyetiyle ilgili olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Kaynakların haber verdiklerine göre Salim Bey'in üçüncü oğlu Hasan Bey ve torunu Emîrze, Memlûk devletinin hizmetinde bulunmuşlardır. Tanrıberdi, 836

senesi hâdiseleri arasında sultanın, Türkmen ümerâsından birisi olan Hasan Bey b. Sâlim *ed-Dögeri*'yi hil'atlediğini ve kendisine *yüz kaftan*, *yüz yay*, *yüz sadak* ve *30 at* verdikten sonra, Buhayra nâibliğine tayin ettiğini bildirmektedir¹⁸. Hasan Bey ve oğlunun aynı zamanda Ca'ber'in de mütevellisi bulduklarını Tanrıberdi'nin bu kaydından öğreniyoruz. Hasan Bey daha sonraları Humus, Hama ve Aclûn nâibliklerinde de bulunmuştur¹⁹. Tanrıberdi, yine Memlûk hizmetinde bulunan Türkmen ümerâsı arasında *Döger* kabilesine mensup, Emîr Mehmed, Yâr Ali ve Katı قَطِي (Kutlu?) adlı bazı şahıslardan bahsetmektedir ki²⁰, bunların Sâlim Bey ailesiyle olan akrabalıklarının mâhiyeti hakkında aynı müellif hiçbir açıklamada bulunmamıştır.

Vermiş olduğumuz bu malûmattan, *Dögerler*'in Memlûkler devrinde Suriye'de ehemmiyetli bir siyasi mevkie sahip buldukları anlaşılıyor. *Döger* emfri Dımışk Hoca'nın emrinde bulunan ilin yirmi bin ev olduğu hakkındaki Ebubekir Tahranî'nin sözleri, bu kabilenin ne kadar kalabalık bir nüfusa malik bulunduğu üzerinde bir fikir verir. XV. asır tarihçilerinden Şemseddin Cezârî'nin Artuklu ailesinin *Dögerler*'e mensup olduğu şeklinde bir iddiada bulunmuş olduğu malûmdur²¹. Halbuki bu meşhur ailenin sikkelerinde görülen damgalar vasıtasıyla *Kayılar*'a mensup oldukları, kat'i bir şekilde tâyin edilmiş bulunmaktadır²². Bu sebeple Şemseddin Cezârî'nin bu *Döger* - Artuklu münasebetini bu kabilenin kendi zamanında Urfa mıntakasında hâkim bulunması neticesinde çıkarmış olduğuna hükmetmek icabediyor.

Prof. M. H. Yinanç, *Döger* beylerinin Ca'ber'i Osmanlı devrinde de muhafaza ettiklerini söylemektedir ki²³, bu hususta defterlerde bir kayda rasgelemedik. Osmanlı müverrihlerinden Neşrî, Süleyman Şah'ın Ca'ber'de boğulması hâdisesinden sonra maiyetindeki ilin ahvali hakkında malûmat verirken bunlardan bir kısmının Ca'ber'de yerleştiği ve kendi zamanında onların neslinin el'an oraya hâkim buldukları şeklindeki ifadesiyle tabii bizim *Döger* beyliğini kastetmektedir²⁴. Fakat Kâtip Çelebi'nin eski Türkmân-ı Haleb hakkındaki listesinde Ca'ber'de *Dögerler*'in yerine *Aoşarlar*'ın gösterilmesi²⁵, bir zühul eseri olsa gerektir.

— N O T L A R —

¹ *Kayıt I.* ² Nr. 397. ³ Nr. 37.

⁴ Ahmet Refik, *And. Türk Aşr.*, s. 107.

⁵ Bk. *Bozulus hakkında, D. T. C. Fakültesi Dergisi*, c. VII, sayı 1; *kayıt II.* ⁶ *Kayıt III, IV.* ⁷ *Kayıt V.*

⁸ Meselâ, Bşb. Arş., 976 tarihli ve 965 nr. lı Urfa sancağı defterinde bu aşret: *Cemâat-ı Ekrâd-ı Tâife-i Dögerli* şeklinde zikredilmektedir (yap. 165 a. vd.) Teşekkülün vergiye tâbi şahıs adları arasında: *Bayram, Gündoğmuş, Budak, Yağmur, Kaya, Mamaş, Sarı, Tanrıverdi, Durmuş, Dündar ve Satılmış* gibi türkçe isimlere tesadüf edilmektedir.

Hattâ yine bunlar arasında *Karkın* gibi (yap. 116 a.) Oğuz boy adlarını taşıyan şahıslar da bulunmaktadır.

⁹ Bu memuriyet hakkında bk. (İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı *Devleti Teşkilâtına Medhal*, s. 348).

¹⁰ *En-Nücûm üz Zâhire*, V, s. 372.

¹¹ *İbn ül-Furat*, Beyrut, 1936, s. IX, s. 269, 270, 271; *En-Nücûm üz-Zâhire*, V, s. 542-543.

¹² Yap. 47. Bu listenin Kalkaşendî'de bulunan kopyasında *Döger* adı, nüsha veya matbaa yanlışlığı olarak *Ed-Dülgeriyye* şeklinde zikredilmiştir (*Şubh ül-A'şâ*, VII, s. 281). Keza Kâtip Çelebi'nin eski *Haleb Türkmenleri* hakkındaki listesinde de bu kabîlenin adı yine bu Sâlim Bey'e tâbi bir halde gösterilmiş olmakla beraber *Zekeriyye* şeklinde yazılmıştır. (*Cihannümâ*, s. 593).

¹³ *Kitâb-ı Diyâribekriyye*.

¹⁴ XIV. asrın sonlarına doğru Erzurum bölgesinde başlı başına siyasi faaliyetde bulunmuş olan ve daha sonraları kaynaklarda Karakoyunlu ulusunun en mühim teşekküllerinden birisi şeklinde gösterilen *Doharlu* adlı bir Türkmen kabîlesi bulunmaktadır. Bu kabîlenin taşıdığı adın *Dögerlü* kelimesinin değişmiş bir şekli mi olduğu hâtıra geliyor. Fakat şimdilik bu ihtimali daha kuvvetli bir hale koyacak başka bir delile malik bulunmuyoruz.

¹⁵ Rumlu, bu kaydında (yap. 11 b.), Kara Yusuf'un Şehzâde Eubekir'le yaptığı 1406 yılındaki ikinci savaşta Mîrânşah'ın Emîr Musa Döger'in kölesi tarafından öldürüldüğünden bahsetmektedir.

¹⁶ Tanrıberdi, 806 yılı hâdiseleri arasında Câ'ber nâibi Emîr Seyfeddin Dımışk Hoca'nın Emîr Nuayır b. Hayyâr tarafından ramazanın 17 sinde (29 Mart 1404) öldürüldüğünü, sebep ve tafsilât vermeden kaydetmektedir. (Bk. *En-Nücûm üz-Zâhire*, VI, s. 162).

¹⁷ *Kitâb-ı Diyârbekriyye*.

¹⁸ *Diyâribekriyye*. Tanrıberdi, bu *Döger* beyinin oğuluyla birlikte vebadan öldüğünü 817 yılı hâdiseleri arasında kaydetmektedir. (*En-Nücûm*, VI, s. 342).

¹⁹ *En-Nücûm üz-Zâhire*, VI, s. 682.

²⁰ *Havadis üd-Dühûr*, s. 55, 279.

²¹ *En-Nücûm üz-Zâhire*, VII, s. 203, 398.

²² Köprülü, *İs. Ans.*, *Artuk Oğulları md. cüz. VIII*.

²³ Köprülü, *Adı geçen makale*.

²⁴ *İs. Ans.*, *Câ'ber md.*, cüz. XXI.

²⁵ *Neşri Tarihi*, nşr. F. R. Unat, M. Altay Köymen, T. T. K. s. 60, 61.

²⁶ *Cihannümâ*, s. 593.

VII.

D O D U R G A

Defterlerde *Dodurga*, *Todurga*, *Toturğa*, *Doturga* gibi, muhtelif imlâlarda yazılan bu Oğuz boyunun, Anadolu'da mühim teşekküllerine tesadüf ediyoruz. Bunlardan Sivas ve Tarsus bölgelerinde yaşayan ehemmiyetli *Dodurga* şubeleriyle Ankara mıntakasında bulunan *Dodurga* oymağı göçebe hayatını tamamiyle terketmek üzere bulunuyorlar. *Bozulus* ve *Dulkadirli* illerine dahil bulunan *Dodurga* teşekkülleri ise henüz eski yaşayışlarını devam ettirmektedirler.

1. Sivas bölgesinde yaşayan ve defterlerde *Ulu Yörük* adı verilen *ulus* arasındaki *Dodurga* mevcudiyeti, bu ilin diğer şubeleri gibi kabilevî mâhiyet bakımından *bölük* adını taşımaktadır¹. *Bölük* kelimesinin bu il dâhilinde müstakil ve büyük teşekküller hakkında kullanıldığı anlaşılıyor ki, bu hususta o kadar yaygın bir tâbir değildir. Bu sebeple kelimenin, bu *Ulu Yörük ulusu* için bir hususiyet arzettiğini kaydetmek şüphesiz yerinde olur. Ahmed ve Terken kethüdalara tâbi olan bu *Dodurga* şubesi muhtelif kışlaklarda sakin bir halde bulunmaktadır. Aslında ana boydan ayrılmış bir kısım olduğu anlaşılan bu *Dodurga* bölüğünün bu suretle ayrı ayrı kışlaklarda yerleşmesi, onda kabilevî bir inkişafın doğmasına sebep olmuştur. *Bölüğün* muhtelif kışlaklarda sakin bulunan oymaklarının vergiye tâbi nüfusları oldukça fazladır. Bunlardan 220 evlik *Hacılar* adlı oymak, Ahî Yusuf zâviyesinin vakıf toprağında oturmaktadır. Bölüğün adını taşıyan diğer bir oymak ise Amasya'da Sarı Kurşun köyünde yerleşmiş bir halde bulunuyor. Bu *Dodurga* bölüğü hakkında burada kaydedilebilecek diğer bir husus da, onun muayyen bir mıntakada toplu bir halde sakin olması keyfiyetidir. Eserini XIV. asrın sonlarında yazmış bulunan Azîz-i Asterâbâdî, Zâra ile birlikte *Dodurga* adlı idarî bir bölgeden bahsediyor ki², bu bölge ile hiç şüphesiz yukarıda gördüğümüz *Dodurgalar*'ın oturdukları yer kastedilmiştir. Herhalde *Dodurgalar*'ın XIV. asırda Zâra'ya komşu olan bir yerde XVI. asra nazaran çok daha kalabalık bir halde yaşamaları, buldukları mıntakanın o zamanlar kendi adlarıyla anılmasına sebep olmuştur.

2. Başbakanlık Arşivi'nde bulunan Adana bölgesine ait bir defter, bizi bu bölgenin Tarsus mıntakasında yaşayan kabileler arasında, mühim bir *Dodurga* teşekkülünden haberdar etmektedir. Defterde onun hakkında elde ettiğimiz bilgilere göre, bu teşekkül, *Esenlü-yi Bozca Dodurga* ve *Esenlü-yi Ertene* (ارتنه) *Beg* adlarıyla umumiyetle iki kısma ayrılmıştır. Defterde bu ikinci kısım bazan *Esenlü-yi Ertene Beg Dodurgası* şeklinde de zikredilmiştir². Teşekkülün her iki kısmında da geçen *Esenlü* kelimesi, hiç şüphesiz aslında bir şahsı ifade etmektedir. Nitekim teşekkülün ilk zikredilen, *Cemâat-i Ordu-yi Bozca Dodurga* adlı oymağı da bu *Esenlü*'nün ailesini ifade etmektedir. Tabii bu ad, bu *Dodurga*

şubesini idare etmiş, fakat defterimizin zamanında yaşamıyan bir *boy beyine* aittir. Yine teşekkülün birinci kısmında zikredilen Bozca adıyla ikinci kısmında geçen Ertene kelimesinin bu ikinci Esenlü adındaki boy beyinin çocuklarını ifade ettiğinde şüphe yoktur. Defterlerde bu ikinci kısma adını vermiş olan şahsın ismi gösterildiği gibi Ertene (ارتنه) şeklinde yazılmıştır. Bu kelime herhalde bugün telâffuz şekli henüz kat'i ve doğru bir şekilde tesbit edilmemiş bulunan ve bu sebeple muhtelif tarzlarda okunan Ertena adının diğer bir yazılış şeklinden başka bir şey olmasa gerek. Fakat maatteessüf defterlerde bu kelimenin Ertene şeklinde mi yoksa Eretne tarzında mı telâffuz edileceği hakkında hiçbir işarete tesadüf edemedik.

Bu *Dodurga* şubesinin kabilevi mâhiyetine gelince: Yukarıda zikrettiğimiz eski *Adana defteri*'ne göre, bu teşekkül 34 oymaktan meydana gelmiştir. Bu oymaklardan başka Uzamış ve Kuzu adlı iki köyün de bu *Dodurga* şubesine ait olduğu anlaşılıyor. Teşekkülün her iki kısmında, yani *Esenlü-yi Bozca* ve *Esenlü-yi Ertene* kollarına dâhil olan cemâatlar sayı bakımından hemen hemen birbirine müsavidir. Nüfusları pek o kadar fazla olmıyan bu oymaklar, ayrı, ayrı ekinliklere sahip bulunmaktadırlar ki, bundan teşekkülün umumiyetle yarı göçebe bir hayat sürdüğü neticesi kolayca çıkarılabilir. Hattâ II. Selim devrine ait bir defterde bu teşekkülün artık yerleşik hayata tamamiyle intibak etmiş olduğunu görüyoruz. Defterde şubenin *Beş Aşık* ve *Davud* cemâatlarına mensup bazı şahısların, ulemâdan ve sülehâdan olmaları dolayısıyla *Avâriz-ı Dîvâniyye* ve *Tekâlif-i Urfiyyeden* kadîmden muâf oldukları şeklinde bir kayıt mevcuttur. Bu kayıt Anadolu'daki Türk aşiretleri arasında ilim ve din adamlarının bulunduğunu ve aşiretler hakkında da maddî sahâda olduğu gibi, manevî hususta da ileri bir kültür faaliyetinden bahsedebileceğini gösteren delillerden biri olması hasebiyle mühimdir⁴. Aynı bölgedeki diğer komşu boy ve aşiretler arasında da tesadüf edilen bu ilim ve din adamlarının, bu *Dodurga* şubesinin yerleşik hayata geçmesinde rol oynamış bulunmaları pek tabiidir.

3. II. Selim devrine ait *Bozulos defterine* göre, bu il arasındaki *Dodurga* mevcudiyeti altı küçük oymaktan ibaret bulunmaktadır⁵. Aynı deftere göre Hamza ve kardeşi Abdi kethüdalar ile Veli ve Şahin kethüdalara tâbi bulunan bu oymakların aslında *Dulkadırlı ili*'ne mensup oldukları anlaşılıyor. Nitekim Kanunî devrine ait bir *Dulkadırlı defteri*, bu oymakları kendi aşiretleri arasında zikretmekte, fakat kışlak ve yaylaklarının Diyâribekir'de bulunduğunu da haber vermektedir⁶.

4. Anadolu'nun orta ve batı bölgelerinde yaşayan, aşiretler arasında bu boya mensup, ancak iki küçük oymağa raslanabilmiştir. Bunlardan 17 ev kadar olan oymak, *Ankara Yörükleri* arasında yaşamakta ve Kanunî devrinde kendi adını taşıyan bir köyde sakin bulunmaktadır⁷. Bu oymağın meydana getirdiği *Dodurga köyü* bugün de mevcut bulun-

maktadır ⁸. Aksaray mıntakasında yaşayan ve *Atçeken ulusu*'na dâhil bulunan *Dodurga* oymağı ise nüfus bakımından çok daha az ehemmiyetlidir. ⁹

— N O T L A R —

¹ *Kayıt I.* ² *Bezm ü Rezm*, s. 276. ³ *Kayıt II.*

⁴ *Kayıt II.* Osmanlı devrinde Anadolu'nun diğer bölge ve mıntakalarında yaşayan aşiretler arasında da âlim, müderris, kadı, fakih gibi yüksek din ve ilim adamlarının mevcudiyeti hakkında arşiv kaynaklarında mühim kayıtlara tesadüf edilmektedir. İmam ve hatib gibi daha ziyade umuma hitabeden ve o zamanların hakikî birer öğretmenleri olan şahıslar ise, yazımızın vesikalar kısmında da görüleceği üzere, en ufak oymaklarda dahi bulunmaktadır. İmam ve hatiblerin iptidâî din ve kültür bilgisiyle mücehhez olmadıkları ve o zamanki manevî hayatta ehemmiyetli bir mevkie sahip buldukları hakkında uzun izahata girişmeğe lüzum yoktur. Fakat onlar hakkında böyle bir söz söylenmesi dahi göçebe çocuklarının din ve kültür bilgisini en iptidâî şekliyle de olsa nasıl ve nereden elde ettikleri bile bir mesele olduğu gibi, esasen bu şahısları aşiretler arasında oldukça mütekâmil bir kültür faaliyetinin mevcut olduğu hakkında bir delil olarak gösterecek değiliz. Çünkü yukarıda da haber verildiği gibi aşiretler arasında âlim, müderris, kadı gibi yüksek din adamları bulunmakta ve bunlardan devlet *ilmî* ve *idari* sâhalarda istifade etmektedir. Hattâ pek calibi dikkattir ki, aşiretlerin siyasî bir unsur olarak ehemmiyetlerini kaybetmiş oldukları ve göçebe teşkilât ve müesseselerinin tamamiyle yıkılmış bulunduğu devirlerde dahi bazı aşiretlerin bugün birçok köy ve kasabalarımızın henüz başaramadığı ilk öğretim dâvasını tamamiyle halletmiş ve ekseriyetle okur yazar bir hale gelmiş oldukları hakkında vesikalar bile mevcuttur (meselâ, *Boynu İnceli* cemâati hakkında bk., Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşr.*, s. 173 - 74.). Bu kısa izahata bile Osmanlı devrinde Türk kültür faaliyetinin yalnız muayyen bir zümre veya sınıfa inhisar etmediğini göstermektedir. Anadolu'daki Türk kültür faaliyetin içtimâî hayatın tekâmülüne tâbi olarak inkişaf etmiş olduğu, onun muayyen bir sınıf veya zümre tarafından sun'î bir şekilde meydana getirilmediği malûm olsa bile bu hususta tafsilâtli ve etraflı bilgiye sahip değiliz. Bu sebeple aşiretler arasında da bir manevî kültür faaliyetinin mevcut olduğu hakkında yapacağımız bir tetkik bize, Anadolu'daki Türk manevî hayatının nasıl başladığı ve ne şekilde bir tekâmül geçirdiği üzerinde yapılacak çalışmalarda muhakkak faydalı bir rol oynayacaktır. Tabiiyle aşiretler arasında ileri seviyede bir kültür faaliyetinin mevcut olduğu, bu hususta yapacağımızı haber verdiğimiz bir tetkikle daha eşaslı bir şekilde anlaşıldıktan sonra, XVI. asırda Türk imparatorluğunun ana vatan topraklarındaki köylerinde dahi mekteplerin bulunduğu hakkında verilen haberlerde

hayret edilecek bir taraf kalmıyacaktır. Osmanlı devrinde Anadolu'daki Türk aşiretleri hakkında mütakâmil bir kültür faaliyetinin mevzu-bahis olabileceğini kısa bir şekilde belirtmeğe çalışırken bu hususta mahdut birkaç vesikaya dayanmadığımızı da kaydetmeliyiz. Bu notumuzda şu hususu da kısaca işaret etmeden geçmiyelim ki, aşiretler arasındaki bu din ve ilim adamları, ilim âleminin, ehemmiyet ve faaliyeti hakkında pek az malûmata sahip bulunduğu, fakat Türkmen dedeleri veya Kolonizatör Türk Dervişleri adlarıyla tanıdığı zümrenin mensuplarından başkası değildir. Anadolu'nun Türkleşmesinde birinci derecede âmil olan göçebe aristokrasi yanında yine umumiyetle bu içtimâî sınıfa mensup şahıslardan meydana gelmiş bulunan dinî zümre de mevzîî yerleşmelerde rol oynamıştır. Bu din adamları bilhassa XIV. ve XV. asırlarda aşiretler arasında o kadar ehemmiyetli bir nüfuz ve mevkie sahip idiler. ki, göçebe aristokrasisi ve hâfleleri bile *Hacılı, Hocalı, Fakılı, Hoca Hacılı, Hatıblı, İmamlı* ve *Kadıllı* gibi dinî tâbir ve meslek adları almışlardır. Bu şahıslardan bazılarının göçebe aristokrasisinin zayıfladığı veya ortadan kalkmış olduğu devirlerde siyasî sahneye atılmış buldukları malûmdur. Selçuklu çağının Baba İshak'ı, Osmanlı devrindeki Celâl, Süğlün Koca, Baba Zünnün, Kalender Şah ve nihayet Safevî ailesinin bu zümrenin siyasî sahaya atılmış en belli başlı simaları olduklarını biliyoruz.

⁵ *Kayıt III.* ⁶ *Nr. 402.* ⁷ *Kayıt IV.*

⁸ *Köylerimiz*, s. 219. ⁹ *Kayıt V.*

VIII

Y A P I R L I

Kâşgarî'nin Oğuz kabileleri listesinde adı geçmeyen bu boy, Reşideddin'de *Yapırlı*¹, Yazıcı oğlu'nda *Yapırlı*², *Yapırlı*³ ve Ebulgazi'de *Yapı*⁴ şeklinde zikredilmiştir. Defterlerde bu adı geçen müelliflerin zikrettikleri adlar altında hiçbir göçebe teşekküle tesadüf edemedik. Yalnız *Dulkadırlı ulusu*'nun en mühim teşekküllerinden birisi olan *Cirid* boyuna bağlı cemâalar arasında adı, defterlerde: *باير جريد*, *باير جريد*, *باير جريد* gibi⁵, noktaları değişik ve bazan noktasız şekillerde yazılmış, oldukça ehemmiyetli bir oymak bulunmaktadır. Bu oymağın adını ifade eden kelimenin değişik noktalı şekillerdeki imlâsının her defterde bulunması ve bunlar arasında *Bayır* şeklinin daha fazla oluşu, bizi onun *Yabır* suretinde okunmasında tereddüde düşürmektedir. Maa-fih *Bayır* kelimesin burada ne gibi bir mâna ifade edebileceği de bir sualdir. Tabiatıyla *Bayır* kelimesinin *Yabır* adının değişmiş bir şekli olabileceği filologlar tarafından tayin olunursa bu husustaki tereddüt ortadan kalkacağı gibi, bu ad altında *Yapırlı* boyuna mensup diğer bazı teşekküllerden de bahsetmek imkânı hasıl olacaktır.

— NOTLAR —

¹ Nşr. Berezin, s.² *Selçuknâme*, Topkapı Sarayı ktb. yazm., nr. 1390, yap. 13 b.³ *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. Houtsma, III, s. 205.⁴ *Şecere-i Terâkime*, yap. 216, 246.⁵ *Dükkadirigye def.* Bşb. Arş., nr. 402, yap. 182 a vd.; Tp. Kd. U. Md. Arş., nr. 116, yap. 114 b. vd.

IX

A V Ş A R

Avşar boyunun birkaç bakımdan Türk tarihinde büyük roller oynamış bulunması itibariyle ilim âleminin dikkat nazarını çoktan kendi üzerine çekmiş bir Oğuz kabilesi olduğu malûmdur. Filhakika *Avşarlar*'ın XVI. asırdan son zamantara kadar yakın doğu'da vukubulmuş olan büyük siyasî hâdiselerde rol oynamış bulunması, tarihte büyük bir şöhrat kazanmasına sebep olmuştur. XIV. asırda Suriye'de siyasî bir unsur halinde olan *Avşarlar*, Anadolu'nun Moğul hâkimiyetinden kurtarılmasında mühim bir rol oynayan Suriye (*Şam*) Türkmenleri arasında bulunmaktadır. Bu Türkmen faaliyeti neticesinde Anadolu'ya gelen *Avşarlar*'ın bir kısmı bu ülkenin şark ve cenup taraflarında yurt tutmuşlar, diğer bir kısmı da doğu Anadolu'da kurulan ve İran'da inkişaf eden büyük siyasî faaliyetlere iştirâk ederek pek uzun sürecek olan siyasî bir mâceraya atılmışlardır. Calibi dikkattir ki, bu kabîle Akkoyunlu devletinin siyasî faaliyetinde mühim bir âmil olurken, diğeri taraftan bu devleti yıkmayı gaye edinen başka bir siyasî teşekkülün tessüs ve inkişafında da rol oynamak mahiyetini göstermiştir. Nihayet *Avşarlar*, XVIII. asrın ortalarında İran'da kendi adlarıyla anılan bir devlet kurmak suretiyle tarihte en büyük siyasî rollerini oynamış bulundular. Şayanı hayrettir ki bu kabîle, muhtelif zaman ve mekânlarda asırlarca süren siyasî faaliyetine rağmen boy adını daima muhafaza etmiştir. Diğer taraftan kendilerine has edebî bir nazım ve müzik şekline sahip olmalarıyla de *Avşarlar*, hakikaten kabîlevî teşkilât ve an'anelerini muhafaza etmek hususunda büyük bir titizlik göstermişlerdir. İşte, bu hususiyetleriyle bu Oğuz kabilesi âdeta başlı başına bir kavim manzarası arz etmiştir. *Avşar* boyunun bu en belli başlı hususiyetlerini birkaç cümle ile de olsa tebarüz ettirmekten maksadımız onun aşağıda ele alacağımız teşekküllerine ilim âleminin dikkat nazarlarını çekmek ve bu teşekküllerin mensup buldukları kabîlenin en belli başlı hususiyet ve faaliyetlerinde bir hisseleri olduğunu şimdiden baber vermektir.

İşte Bşb. Arş. ile ve Ankara Tp. Kd. U.Md. Arş. ndeki tahrir defterlerinden elde ettiğimiz malûmata göre, bu kabîle hem Türkmen, hem de Yörük grupları arasında teşekküllere malik bulunmaktadır. Fakat Yörük grubu arasındaki *Avşar* mevcudiyeti ancak birkaç oymağa inhisar ediyor. Buna mukabil bu boyun, Türkmen illeri arasında ehemmiyetli teşekkülleri vardır.

1 — Yörükler arasında Avşarlar :

Yörükler arasında yaşayan en mühim Avşar şubesi Uşak mıntakasında bulunuyor ¹. 970 tarihli Kütahya defterine göre bu *Avşar* şubesi, boy adını taşıyan 4 cemâattan müteşekkildir. Aynı defterin başka bir yerinde bu teşekküle bağlı bir oymağın adı zikredilmeyen bir köyde yerleştiği kaydedilmektedir. Yörük grubu arasında *Avşar* adını taşıyan diğer bir oymağa da, *Aydın* mıntakasındaki aşiretler arasında tesadüf edilmektedir. 25 vergi evi kadar olan bu oymak, *cemaat-ı Avşarlu ve Balabanlu* gibi mürekkep bir isim taşımaktadır ².

İşte XVI. asra ait defterlerde Anadolu'nun batı taraflarındaki aşiretler arasında görebildiğimiz Avşar mevcudiyeti bunlardan ibaret bulunmaktadır.

2 — Türkmen illeri arasında Avşarlar :

Türkmen illeri arasında yaşayan Avşarlar doğu ve güney Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde bulunan başlıca üç ulusa dahil olmaktadırlar.

A) Halep Türkmeni Avşarları :

Bu ile dahil olan Avşarlar umumiyetle iki *tâife (boy)* halinde bulunuyorlar. Bu iki boydan ayrı bir de müstakil Avşar oymağı vardır.

a) Köpeklü Avşarı :

Kanunî devrine ait olan en eski defterde *Haleb Türkmenleri* arasındaki Avşarlar'ın bu kolu, biraz yukarıda da işaret edildiği gibi, boy mahiyetinde bir teşekkül olarak zikredilmektedir. Bu boy, adı geçen deftere göre, başta teşekküle adını vermiş olan Köpeğin ailesi (*ordusu*) cemâatı olmak üzere, 15 oymaktan müteşekkildir ³. Tâifenin birinci oymağı olarak bahsedilen ve boy beği ailesini teşkil eden bu *Köpeklü Avşarı* oymağı 71 vergi evine maliktir. Aynı deftere göre, bu oymağın başında o zamanlar Durak Beg oğlu Eminlik Beğ bulunuyordu. Boya adını vermiş olan Köpeğin oğlu veya torunu bu oymağın ad cetvelinde zikredilmiştir. Aynı deftere göre boyun ikinci oymağı olarak 37 evlik *Köçeklü* adlı cemâat gelmektedir. Boyun üçüncü oymağı olarak *Sulu Beğlü* cemâatı zikrediliyor ki, bu cemâatın ad aldığı şahıs o zaman hayatta bulunuyordu. Bu *Avşar* teşekkülünün burada bahsedilebilecek oymaklarından birisi de *Sekiz* adını taşıyan cemâattir. Filhakika bu oymağın adı Anadolu'daki Türk aşiretlerinin kablevî adlarında sayı sıfatını kullandıkları hakkında nadir misallerden biri olarak görünüyor. Bununla beraber kelimenin bir şahıs adı olması ihtimali bizce daha galiptir. XVI. asrın ortalarına doğru 65 vergi evinden ibaret olan bu *Sekiz* oymağı aynı asrın sonlarında birkaç şubeye ayrılmış ve bunlardan birisi Suruç kazasındaki Şeyh Çoban köyünde yerleşmiştir. Yine ona bağlı şubelerden bazıları da Sivas'ın cenubundaki yeni il'de yurd tutmuşlardır ⁴. Defterlerde bu boyun mühim oymaklarından birisi olarak *Alplu* adlı bir cemâatdan bahsedilmektedir. Kanunî devrine ait, en eski defterde iki küçük şube halinde bulunan bu oymak daha sonraki,

devre ait defterlerde üç şube halinde görünüyor. Bu oymak tâbi bulunduğu *Avşar* boyunun *Haleb Türkmenleri*'ne bağlı diğer teşekküller gibi, XVII. asrın başında, dağılmasıyla *Alplu Avşarı* adıyla müstakil bir cemâat haline gelmiştir.

Bu cemâat hiç şüphesiz Safevîler devrinde, İran'daki *Avşar ili*'nin bir oymağı olan *Alplu* teşekkülünün⁵ muhaceret etmiyerek eski yerlerinde kalan bir bakiyesidir.

Köpeklü Avşarı boyunun Yeni İl'de ancak *Sekiz Avşarı* ve *Delüler* adlı oymaklarına mensup bazı şubeler bulunmaktadır⁶. *Bozulus*'da ise biri 303, diğeri 94 vergi evine tâbi olmak üzere bu boya mensup iki mühim oymağa tesadüf edilmektedir ki, bunlar *Bozulus*'un *Şam Türkmenleri* grubuna dahil olarak gösterilmişlerdir.

Bu *Avşar* teşekkülünün almış olduğu Köpekli sıfatına gelince: bu kelime hiç şüphesiz XV. asrın başlarında Güney Anadolu'da bazı siyasi faaliyetlerde bulunmuş olan Türkmen ümerâsından Hüseyin ve Eslemes Beğlerin babaları Köpeğin⁷ adından gelmektedir. Hattâ aynı devirlerde bu teşekkül *Türkân ül-Köpekiye*⁸ ya *Cemâat-i İbnü Köpek*⁹ şekillerinde Memlûk kaynaklarında zikredilmektedir.

Bu *Avşar* teşekkülüne ait bazı oymakların XVII. asırdan itibaren batı illerine göç etmeye başlayan Türkmenler arasında buldukları anlaşılıyor. XVIII. asra ait bir vesikada Balıkesir mıntakasında sâkin bulunan Türkmen oymakları arasında Mihaliç kazasında oturan *Köpeklü Avşarı* cemâati da zikredilmiştir¹⁰.

b) *Gündüzlü Avşarı*:

Haleb Türkmenleri'ne dahil bulunan bu ikinci *Avşar* teşekkülü, Kanunî devrine ait en eski deftere göre, sekiz oymaktan müteşekkildir. Bu oymaklardan üçü tâbi bulunduğu teşekkülün adı ile anılmakta, diğer 5 oymak da *Yamanlu*, *Olmuşlu*, *Yuvacıklı*, *Bekmezlu*, *Döneklü* gibi adlar taşımaktadır¹¹.

Bu *Avşar* teşekkülünün şüphesiz bir şahıs adı olan *Gündüzlü* kelimesini kimden ve ne gibi bir sebeple aldığı hakkında gerek defterler de, gerek diğer kaynaklarda bir kıyda rastgelemedik. Osmanlı müverrihlerinin Adana bölgesinin fethinde rol oynamış, Ramazanlu Beğliği ümerâsından birisi olarak gösterdikleri *Gündüz Beğ*¹² bu *Avşar* teşekkülüne adını vermiş olması ihtimali bizce pek zayıf görünüyor.

Safevîler devrinde İran'daki *Avşar* ilinin en büyük şubelerinden birisini de *Gündüzlü* adını taşıdığı malumdur¹³. Hiç şüphesiz, bu bizim *Gündüzlü Avşarı* ile İran'daki *Gündüzlü* âşireti, aynı teşekkülün muhtelif kollarıdır. Yukarıda *Köpeklü Avşarı*'na tâbi *Alplu* oymağının İran'daki *Avşar* iline bağlı bu addaki teşekkülün bir şubesi olduğunu söylemiştik. Diğer taraftan yine İran'daki *Avşar* şubelerinden biri olan *İzmir* yahut *Eymir* oymağının küçük bir teşekkülüne yine *Haleb Türkmenleri* arasındaki *Avşar* oymakları arasında rastgeliyoruz. Bütün bu

misaller Safevî devrinde İran'da yaşayan *Avşar* ilinin büyük bir kısmının Anadolu'dan gitmiş oldukları hakkındaki kanaatımızın bir kısım delillerini teşkil etmektedir.

c) *Avşar oymağı* :

Halep Türkmenleri arasındaki üçüncü *Avşar* mevcudiyetini teşkil eden bu oymak, XVI. asrın sonlarında 158 vergi evinden ibaret bulunuyordu. Defterlerdeki kayıtlara göre, Memlûkler devrinde *dirlik* tasarruf etmiş olan bu *Avşar* oymağı Osmanlı devrinde de bazı hizmetlere karşılık olarak bu dirliği muhafaza etmiş, aynı zamanda *avâriz-ı divânyîye* ve tekâlif-i örfiyyeden de muaf tutulmuştur¹⁴.

XVI asırda *Halep Türkmenleri* arasındaki *Avşar* mevcudiyeti işte bu gördüklerimizden ibaret bulunmaktadır. Fakat bu *Avşar* teşekkülleri XVII. asrın başında içtimâî ve iktisadî sebeplerle kabilevî teşkilâtını muhafaza edemiyerek parçalanmaya ve dağılmaya mecbur olmuşlardır. Bu parçalanma ve dağılma neticesinde XVII. asırdan itibaren *Halep Türkmenleri* arasında kalmış bulunan *Avşarlar* yeni adlar altında sahneye çıkmışlardır. Vesikalar, bu teşekküllerden birisi olarak *Receptlü Avşarı* adlı bir cemaâttan bahsediyorlar. XVII. asırdan itibaren *Halep Türkmeuleri*'nin en mühim *Avşar* subelerinden biri haline gelmiş bulunan bu teşekkülün, XVI. asrın sonlarında hayatta olan Recep kethüda tarafından¹⁵ meydana getirildiği anlaşılıyor. Bu teşekkül XVII. asırda o kadar büyük bir şöhrete mâlik olmuş idiki Kâtib Çelebi bile *Halep Türkmenleri* arasındaki *Avşarları*, bu teşekülle tanımaktadır¹⁶. XVIII. asra ait vesikalar bu teşekkülden bahsetmekte devam ediyorlar. Bu vesikalara göre, *Receptlü Avşarı* cemâatı Rıkka'ya iskânları emrolunan Türkmen şubeleri arasında bulunmaktadır. Fakat boy beğlerinin bizzat İstanbul'a kadar gelerek yaptığı teşebbüsler neticesinde bu teşekkül Zamantı ırmağı havalisinde yerleşmek müsadelerini almıştır¹⁷. Fakat müteakip vesikalar, bu teşekkülün iskân olunmayı arzu ettiği yerde de rahat durmuyarak Kayseri, Develü, İncesu mntakalarındaki köy ve kasabalara taarruz ettiklerini ve bu sebeple tekrar Rıkka'ya iskân olunmalarına karar verildiğini bildiriyorlar¹⁸. Fakat, bu sırada devletin, Türkmen aşîretlerini Rıkka mntakasında yerleştirmek hususundaki teşebbüsleri tam bir muvaffakiyetsizlikle neticelenmiş bulunduğundan *Receptlü Avşarı* hakkındaki bu karar da tatbik edilememiş ve eski yerlerinde kalan bu teşekkül yeni hâdiseler çıkarmıştır¹⁹. Bugün Kayseri'nin doğusundaki Pınarbaşı kazasında yerleşmiş bir halde bulunan *Avşarlar*ın büyük bir kısmı, işte bu *Receptlü Avşarı* teşekkülünden meydana gelmiştir. Vesikalarda XVII. asırda teşekkül eden *Bahrili Avşarı* ve *Kara Gündüzlü Avşarı* gibi bazı cemâatlar da zikredilmektedir²⁰. Fakat bunlar *Receptlü Avşarı* gibi mevcudiyetlerini uzun zaman muhafaza edememişlerdir.

B) *Dulkadirli Avsarları :*

Dulkadirli ulusuna dahil bulunan *Avsarlar*, başta bu ulusun asil yurdu olan Maraş bölgesi olmak üzere, Kozan, Kars (Zülkadiriye), Bozok ve Yeni il mintakalarında yaşamaktadır.

1. *İmanlı Avşarı :*

Maraş bölgesinde yaşayan *Avsarlar*, *İmanlı Avşarı* adlı bir teşekkül halinde bulunuyorlar. Kanunî devrine ait mufassal *Dulkadirli vilâyeti* defterine göre, bu boy irili ufaklı 24 oymaktan müteşekkil bulunuyordu²¹. Umumiyetle şahıs adları taşıyan ve ayrı ayrı kethüdalara tâbi bulunan bu oymakların yaylak ve kışlakları muhtelif yerlerde bulunmaktadır. Defterde Boyun birinci oymağı olarak zikredilen 140 evlik *Bedil Avşarı* cemâati ile yine boya mensub bulunan diğer bazı oymaklar *berigye*, yani çölde kışlamakta ve Maraş sancağının muhtelif yerlerinde yaylamaktadır. Yine boya mensub olan birkaç oymak da Diyârbekir vilâyetinde sâkin bulunmaktadırlar. Bazı defterde *İmanlı Avşarı* boyu, devlete verdiği *âdet-i ağnam*, *resm-i yava* vesaire gibi mutad vergilerden başka, bir de *âdet-i salgun-ı boy beği* adlı bir resim vermektedir. XVI asırda boy mahiyetini muhafaza eden teşekküllere ait defterlerde, boy beğlerinin kendi boyları ile olan hukukî durumlarının oldukça mükemmel mâlî esaslar ile de tayin edilmiş olduğunu ifade eden birçok kayıtlara tesadüf ediyoruz. Defterlerde, bu *Salgun-ı boy beği* adlı vergiden başka bir de *kıst-ı boy beği* şeklinde okunan bir resimden de bahsolunuyor ki bu da o zamanlar diğeri gibi devlet tarafından alınmakta idi.

XVI. asrın birinci yarısında umumî mahiyetini incelemeye çalıştığımız bu *Avşar* teşekkülü, asrın ikinci yarısından itibaren kabilenin hayat ve teşkilatını muhafaza edemiyerek parçalanmış ve kendisine mensub oymakların bir kısmı kışlak veya yaylaklarında yerleşmişlerdir. Bu mühim hâdiseyi bize bildiren 971 tarihli deftere göre, boyun bir kısmı Sivas'ın cenubundaki Yeni il'e ağlanmış, diğer bir kısmı da Gaziantep şehrinde ve ona tâbi köylerde yerleşmiştir.

Safevîler devrinde İran'da yaşayan *Avşar* ilinin oymaklarından biri şeklinde gösterilen²² *İmanlı* (İnanlı) cemâati, hiç şüphesiz bizim yukarıda tetkik etmiş olduğumuz *İmanlı Avşarı* boyunun bir şubesidir. İran'da bulunan bu *İmanlı* oymağının asıl teşekkülünden ne zaman ayrıldığı hakkında şimdilik kat'î bir malûmatımız yoktur. Minorsky'nin zikrettiği Şahseven an'anelerine bakılırsa²³ bu teşekkülün XVII. asırda Anadolu'yu terketmiş olduğuna hükmetmek icab eder. Fakat biz İran'da bulunan *İmanlı* şubesinin çok daha evvel bu ülkeye gitmiş olduğu kanaatında bulunuyoruz. Çünkü Minorsky tarafından zikredilen bu *İmanlı* şubesine mensub oymakların adları, bizim *İmanlı Avşarı*'na tâbi olan oymakların adlarına uymamaktadır. Diğer taraftan Şahseven an'anesine göre, bunlar Anadolu'yu XVI. asrın sonlarında terketmişler-

dir. Buna göre, bu asrın birinci yarısına aid defterlerde bu teşekküle tesadüf etmemiz lâzım gelecekti. Bu sebeble büyük bir aşîret grubunu içine alan bu an'änenin bu şubeye şamil olamayacağı kat'î olarak söylenebilir.

2. Kozan mıntakası Avşarları :

Dulkadirli iline dahil olao Avşarların Kozan (*Sis*) mıntakasında yaşayan şubesi, ehemmiyetli bir teşekkül halinde bulunmaktadır. Bu mıntakaya ait defterlerde *kabile* veya *tâife* şeklinde zikredilen bu Avşar şubesi, aynı zamanda bu sancakta Oğuz boy adını taşıyan yegâne bir teşekkül olarak görünüyor. 929 tarihli bir deftere göre, *Dulkadirli Avşarları'nın* bu mühim şubesi 28 oymaktan müteşekkildir. Aynı deftere göre bu oymakların büyük bir kısmı muhtelif ekinliklerde zirâat etmektedirler. Bu mıntaka hakkındaki daha muahhar defterlerde bu çiftçilik yapan oymaklardan bahsedilmemesi hiç şüphesiz onların tamamen göçebelikten çıkarak toprağa yerleşmelerinin bir neticesir. Zaten bu *Avşar* şubeninin burada üzerinde durulacak en belli başlı hususiyeti de bu mıntakanın iskânında oynadığı roldür.

3. Kars (Zülkadiriye) deki Avşar oymakları :

Kars *Kadirli* sancağında *Dulkadirli* iline bağlı büyük boyların ehemmiyetli teşekkülleri bulunduğu halde *Avşarlar'ın* ancak iki küçük oymağına tesadüf edilmektedir. Bunlardan 41 evlik olan *Avşar oymağı* *Andırın'da* kışlıyarak zirâat etmektedir. Diğer 42 ev vergi nüfusuna malik olan diğer *Avşar oymağı* ise, *Gençlik* adlı büyük bir boya tâbi bir şekilde yaşamaktadır²⁵.

4. Bozok Avşarları :

Dulkadirli ulusunun en mühim yayılma sahâlerden birisi olan bu mıntakada, bu ilin tesekkülünde mühim bir âmil olan *Avşarlar'ın* da ehemmiyetli bir şubesinin bulunması pek tabiidir. Nitekim Kanunî devrine ait bir defterde bu mıntakadaki *Avşar* şubesinin muhtelif oymaklara malik, bir *kabile* mahiyetinde bir teşekkül olduğu haber verilmektedir. Fakat bu defterin baş tarafından mühim bir kısmı eksik olduğundan bu mühim *Avşar* şubesinin *kabilevî* mahiyeti hakkında tam bir malûmata sahip bulunmuyoruz. Bu defterde bu *Avşar* şubesine mensub, ancak birkaç oymağın nüfus ve yurdlarını öğrenmek kabil oluyor²⁶. Bununla beraber defterin bu *Avşar* şubesinden biraz yukarıda da işaret edildiği gibi, bir *kabile* yani muhtelif oymaklara malik bir teşekkül şeklinde bahsetmesi, bu mıntakadaki *Avşar* mevcudiyetinin ehemmiyetli bir miktarda bulunmuş olduğu ifade etmesi bakımından bizi oldukça tatmin etmiştir.

5. Yeni il :

Yeni il'de yaşayan *Avşar* şubesi, yukarıda da işaret edildiği gibi Maraş bölgesinde bulunan *İmanlı Avşarı* boyunun bir kısım oymaklarından meydana gelmiştir²⁷. Maraş bölgesindeki boyun oymakları ara-

sında olduğu gibi, burada da *Bedil Avşarı* cemâatı nüfusunun çokluğu ile göze çarpmaktadı. Bu mühim oymak XVII. asrın başlarına inhilâl eden Yeni il'in batıya göç eden teşekkülleri arasında bulunmuş ve Ankara civarında yurd tutmuştur. Bunların asıl büyük kısımları Bâlâ kazası dahilinde yerleşmişlerdir. Ankara'nın Dikmen tarafında bulunan Muğan gölü civarındaki bir yerin *Bedil Avşarı* adını taşıması, bu oymağa mensub bir şubenin oraya yerleşmiş olduğnn göstermektedir. *Bedil Avşarı*'na mensub bazı şubelerin *Kandalu Avşarı*, *Pirî Beğ Avşarı*, ve *Tâifi* (طائفی) *Avşarı* gibi, adlar taşımış olduklarını görüyoruz.

C) *Bozulus Avşarları* :

Bozulus'a dair yazımızda bu ilde Oğuz boylarına ait bazı şubelerin mevcut olduğundan bahsetmiş ve onların ulusun *Diyârbekir*, *Dulkadırlı* ve *Şam Türkmenleri* gibi üç gurubunda da bulunduğunu söylemiştik. Daha ziyade küçük küçük oymaklara ayrılmış bulunan bu şubelerin en mühimlerinden biriside *Avşar* boyuna mensubdur. *Bozulus*'ta yaşayan *Avşar* şubesi, umumiyetle bu ilin *Dulkadırlı* gurubuna dahil bulunmaktadır. Asıl *Bozulus* arasında ise, ancak bir iki avşar oymağına tesadüf edilmektedir. Ulusun *Dulkadırlı* kısmında bulunan *Avşarlar* küçük kısımlara ayrılmış büyük bir oymaktan ibarettir. II. Selim devrinde yazılmış olan *Bozulus*a ait bir defterde bu ile dahil olmuş kalabalık nüfuslu *Avşar* teşekkülleri görülüyor ki²⁸, bunların büyük bir kısmı Suriye Türkmenleri'ne mensub bulunmaktadır. Bu teşekküllerden Mehmed Kethüda'ya tâbi bir halde gösterilen *Avşar* cemâatı 633 evli ve 171 bekârdan müteşekkildir ki oymağın umum vergiye tâbi nüfusu 804 kişiye baliğ olmaktadır. Aynı defterde 130 evlik diğer bir oymağın *Kazıklı Avşarı* adıyla anıldığını görüyoruz. Bunlardan başka Kara Mehmed Kethüda'ya tâbi 131 kişilik, Hacı Kethüda'ya bağlı 57 ve Duymuş Kethüda'nın emrinde 41 vergi nüfuslu *Avşar* oymakları da vardır. *Bozulus*'ta bulunan gerek *Diyârbekir* ve gerek *Dulkadırlı* ile *Şam Türkmenleri*'ne mensub bulunan *Avşarlar*'ın bir kısmı ilin XVII. asrın başlarında garb bölgelerine göçen büyük teşekkülleri arasında bulunmuş ve umumiyetle Karaman eyâletinde yurd tutmuştur²⁹. Daha ziyade *Şam Türkmenlerine* ait bazı *Avşar* oymakları ise ulusun diğer bir kısım teşekkülleri ile beraber eski yerlerinde kalmıştır. Vesikalarda *Bozulus Mandesi* adı verilen bu kısım XVIII. asrın başında Rıkkaya iskânları emrolunan Türkmenler arasında bulunmuşlardır. Fakat yerleştikleri mahallerden her defasında Anadolu'ya kaçan *Bozulus Mandesi* cemâatleri, kısım kısım garb illerinde bulunan asıl uluslarına iltihak etmişlerdir ki, bunlar arasında *Avşarlar* da bulunuyordu.

Bozulus hakkındaki yazımızda muhtelif kavmi ve siyasi teşekküllerinin bu ile dahil olmaları keyfiyetinin Akkoyunlu faaliyeti ile ilgili olduğunu söylemiştik. İşte, *Avşarlar*'ın da *Bozulus*'a dahil bulunmaları bu Akkoyunlu siyasi faaliyeti neticesinde olmuştur. Kaynaklardan bu

hususla elde ettiğimiz malûmata göre *Avşarlar* Akkoyunlu faaliyetine Uzun Hasan Bey devrinde iştirak etmişlerdir. Kudretli bir beğın ortaya çıkarak siyasî muvaffakiyetler kazanması ve buna muvazî olarak maiyetinin maddî ihtiyaclarını temin hususunda da millî an'aneye riayet ettiğini gören ve anlıyan muhtelif Türk teşekküllerinin, şüpheşiz siyasî, kavmî ve iktisadî telâkkiler sebebiyle onun bayrağı altında toplanmaları Türk tarihinde daima görülen bir vâkıdır. İşte, bu hususiyetleri Uzun Hasan Beyin şahsında gören Anadolu'nun güney bölgeleri ile Suriye'de bulunan Türkmen Beğleri onun maiyetine girmeye ve bayrağı altında toplanmaya başlamışlardır. İşte, *Avşarlar* da Akkoyunlu ulusuna bu devirde dahil olmuşlar ve Karakoyunlular'la yapılan mücadelelere iştirak etmişlerdir. Akkoyunlular'la Karakoyunlular arasında 1457 yılında Mardin civarında yapılan büyük muharebede *Avşarlar* da Mansur Beyin emrinde olarak Akkoyunlu ordusunun sol kolunda mevki almışlardır. Eserinde bu muharebeyi tafsilâtla anlatan Ebubekir Tahranî, *Avşar* emri Mansur Beyin bu savaşta büyük yararlıklar gösterdiğini söylemektedir³⁰. Yine bu muharebeye *Kutbegülü* (قطبکولو) adlı diğeri bir *Avşar* teşekkülü de iştirak etmiştir ki bu mühim teşekkülden aşağıda ayrıca bahsedilecektir. Mansur Bey daha sonra Otlukbeli Muharebesi'ne de iştirak etmiş³¹, imparatorluk devrinin en büyük ümerâsından biri olmuştur. Celâleddin Deyvânî, Mansur Beyi Hamza Bey adlı bir şahısla beraber ulu emirlerden olduklarını ve kalabalık bir maiyetle Arz'a geldiklerinden bahsediyor ki³² bu ikinci şahsın da diğeri büyük bir *Avşar* emri olduğu anlaşılıyor. Akkoyunlu devletinin yıkılma devirlerindeki hâdiseler sırasında yine *Avşar* beğlerinden biri olarak adı geçen Mansur Bey, herhalde yine bu zat olmalıdır. Nitekim Prof. Köprülü'nün de bu iki adım aynı şahsı ifade ettiği kanaatinde bulunduğu anlaşılıyor³³. Yine bu devirlerde Pfrî Bey adlı diğeri bir *Avşar* emirinin şehzâdeler arasındaki saltanat mücadelesinde rol oynadığı görülmektedir³⁴.

Akkoyunlu devletinin siyasî faaliyetinde rol oynamış bulunan *Avşarlar*ın bir kısmı Safevîler hizmetine girmişler, diğeri bir kısmı da Anadolu'da Bozulus arasında kalmıştır. Yalnız burada şu noktayı kısaca belirtmek isteriz ki, Safevî hizmetinde bulunan ve kaynaklarda yedi kızılbaş kabilesinden biri olarak zikredilen *Avşarlar*, kanaatımızca Akkoyunlu *Avşarlar*'dan apayrı bir teşekküldür. Bu Safevî kızılbaş *Avşar* teşekkülünün Akkoyunlu devrinde Sivas ve Erzincan taraflarında bulunduğunu ve Safevî devletinin kurulması neticesinde İran'a geldiklerini sarîh olarak ifade edebilecek bazı deliller vardır. Meselâ, Safevî devletinin kurucusu Şah İsmail, 906 yılında doğu Anadolu'ya yapmış olduğu bir propaganda seyahatında Erzincan'a da uğramış ve etrafta bulunan kızılbaş kabileleri yanına toplamıştır. Genç kızılbaş başbuğunun Erzincan'da yaptığı bu içtimada bulunduğundan bahsedilen kızılbaş kabileleri arasında *Avşarlar*ın da adı geçmektedir³⁵.

Avşarlar'ın başka adlardaki teşekkülleri :

Herhangi büyük bir kavmi şubeye mensup, muhtelif teşekküllerin siyasi ve iktisadi sebepler altında ait oldukları şubenin adını bırakarak yeni adlar almaları, Türk kavmi tarihinde daima tesadüf edilen bir vâkıdır. Bu sebeple *Avşar* boyunun bu şekilde bazı teşekküllerinin mevcut olup olmadığı hakkında bir araştırma yapmamız yerinde bir hareket olacaktır. Nitekim, bu gaye ile yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde bu boya ait böyle bir teşekkülün mevcut olduğunu gördük ki, bu da biraz yukarıda Akkoyunlu hizmetinde bulunmuş olduğunu söylediğimiz *Kutbeğilü* aşiretidir. XV. asırın Mısırlı tarihçilerinden Tanrıberdi, 812 yılı hâdiseleri arasında Haleb nâibi Demirtaş'ın bir Arap emiri ile olan mücadelelerinden bahsederken onun müttelikleri arasında Türkmen ümerâsından *Avşar* kabilesine mensup Kutbeği oğlu Mehmed adlı bir şahsı zikretmektedir⁸⁶. Bu kayıtla *Kutbeğilü* kabilesinin bir *Avşar* teşekkülü olduğunu öğreniyor ve ne zaman meydana geldiğini tayin etmek imkânına sahip bulunuyoruz. Aynı müellif 839 yılı hâdiseleri arasında yine bu Kutbeği oğlu Mehmed'in, Köpekoğlu Eslemez ve ve Memlûk ümerâsından Can Beg Süffî ile ittifak ederek Malatya'yı muhasara ettiklerinden bahsetmektedir⁸⁷. Burada zikredilen Eslemez b. Köpek'in de diğer bir *Avşar* emiri olduğunu ve bu beğin babasının adını taşıyan bir teşekkülün Osmanlı devrinde *Haleb Türkmenleri* arasında yaşadığından yukarıda bahsetmiştik. Halil Zâhiri, Gazze'den Diyârbekir'e kadar yayılmış bulunan Türkmen boy ve ulusları hakkında vermiş olduğu listede bu *Avşar* teşekkülünü de zikretmektedir⁸⁸. Bu *Kutbeğilü* kabilesinin Uzun Hasan zamanından itibaren Akkoyunlu hizmetinde bulunmuş olduğunu, Ebubekir Tahranî'nin bir kaydına dayanarak yukarıda söylemiştik.

İşte, XVI. asra ait vesikalardan, o asırda Anadolu'daki *Avşar* mevcudiyeri hakkında elde ettiğimiz malûmat bunlardan ibarettir. XVIII. ve XIX. asırlarda Anadolu'nun muhtelif yerlerinde dağınık bir halde yaşayan ve kendilerinden muhtelif sebeplerle bahsedilvn *Avşarlar*, yukarıda muhtelif iller arasında yaşadıklarını gördüğümüz bu addaki büyük teşekküllerin bakiyeleridir. *Avşarlar* hakkında yukarıdanberi vermiş olduğumuz malâmattan anlaşılacağı üzere bu kabile Dulkadirli beyliğinin teşekkül ve inkişafında büyük bir rol oynamış ve pek tabii olarak da bu siyasi teşekkülün, Maraş, Kozan, Kayseri, Bozok⁸⁹ ve Sivas mıntakalarının XIV. asırdan itibaren başlayan ikinci iskânında oynadığı mühim rollerde büyük bir hissesi olmuştur. Diğer taraftan *Balep Türkmenleri*'ne mensup olan *Avşarlar* ise, Halep, Antep, Urfa ve Hatay bölgelerinde iskân faaliyetinde bulunduktan sonra, Sivas'ta (*Yeni il*), Kayseri'de (*Pınarbaşı*) ve Zamantı taraflarında da yerleşmişlerdir. Avşarların doğu anadolu'nun türkleşmesinde en büyük rolü oynamış bulunan Akkoyunlu ulusun arasında ehemmiyetli şubelerinin dahil bulunmasıyla tatabiatıyla bu iskânda da mühim bir hissesi olmuş-

tur. Ahiren *Bozulus*'un garb bölgelerine göç etmesi, orta ve garbi Anadolu'da yerleşmesiyle, bu ile dahil olan *Avşarlar*'ın onun bu faaliyetinde de bir rolü olmuştur. Safevî *Kızılbaş Avşarlar*'ının İran'daki yerleşik Türk halkı arasındaki hisselerinin büyük olduğu malûmdur. Bunların XV. asrın başında Sivas ve Erzincan taraflarından İran'a girmiş olduklarını yukarıda söylemiştik. Bu sebeple *Avşarlar*'ın adı geçen her iki bölgede de göç etmeden önce iskân hususunda bir rol oynadıkları muhakkaktır. XVI. asırda Anadolu'nun garb taraflarında yaşayan ve umumiyetle *Yörük* adını taşıyan aşretler arasında bu boya ait de bazı oymakların bulunması ve aynı yerlerde *Avşar* adını taşıyan birçok yer adlarının mevcudiyeti⁴⁰, *Avşarlar*'ın Anadolu'nun fethinde ve bu ülkenin ilk iskânında rol oynadıklarına hiç şüphe bırakmıyor. Diğer taraftan, Zengiler, Karamanlı ve Germiyanlı devletlerinin de bu kabîleye mensup, teşekküller tarafından kurulmuş olduğu, Prof. Fuad Köprülü tarafından ortaya atılmış bulunmaktadır⁴¹. İşte, bütün bunlardan çıkarılacak diğer mühim bir netice vardır ki, o da Oğuz boylarının umumiyetle muhtelif zaman ve mekânlarda mühim roller oynayabilecek kadar pek kalabalık nüfuslu teşekküller olmalarıdır. Bu husus için tetkik etmiş olduğumuz *Avşar* boyu, anlaşılacağı üzere, pek güzel bir misal teşkil etmektedir. Türk kavimleri hakkında umumî mâhiyette malûmat veren eski müelliflerin bu kavimlerden yalnız Oğuzlar'ın ayrı ayrı kabîlelerden bahsetmelerinin sebep ve âmili budur. Bu sebeple yine bu müelliflerden bazılarının herbir Oğuz boyunun yüz bin hâneye yakın bir fazlalıkta olduğu hakkındaki sözlerini de pek fazla mübalâgalı bulmamalıdır. Oğuz boylarının daha Siriderya kıyılarında iken başlayan ve şehir hayatına kadar tekâmül etmiş bulunan iskân faaliyetleri, bu kavmin islâm dünyasına hâkim olmasıyla çok geniş bir sahada asırlarca devam etmiştir ki, hiç şüphesiz bu büyük faaliyet, ona mensup kabîlelerin kalabalık nüfuslu olmalarıyla ilgilidir. Bu sebeple Anadolu'da dört asırdanberi iskân faaliyetinde bulunmuş olan Oğuz kabîlelerinin birçoklarına ait XVI. asırda yine aynı ülkede teşekküllerin yaşamakta olması, yine bu boyların nüfusça çok olmalarından ileri gelmiştir. Adı geçen asırda Anadolu'nun muhtelif yerlerinde büyük iller halinde yaşayan Türk göçebe nüfusu yerli Türk halkının nüfusu karşında pek ehemmiyetsiz bir rakam ifade eder. Bu hususu Osmanlı devrinde Anadolu'nun nüfusu hakkında yapılacak çalışmalar neticesinde rakamlarla tâyin etmek mümkün olacaktır.

— N O T L A R —

¹ *Kayıt I.* ² *Kayıt II.* ³ *Kayıt. III a.* ⁴ *Kayıt IV.*

⁵ Köprülü, *İs. Ans. Avşar md.*, cüz XI. ⁶ *Kayıt V a.*

⁷ Tanrıberdi, *En-Nücüm üz-Zâhire*, nşr. Popper, VI, s. 364, 736.

⁸ Tanrıberdi, VI, s. 201. ⁹ Halil Zâhiri, s. 105.

¹⁰ Kâmil Su, *Balıkesir civarında Yörük ve Türkmenler*, s. 65-66.
Kelime burada *Göbekli Auşarı* şeklinde okunmuştur.

¹¹ *Kayıt III b.*

¹² *Aşık Paşazâde*, s. 225; *Sadeddin*, II, s. 48.

¹³ Köprülü, *Auşar md.*

¹⁴ Tp. Kd. Arş., Nr. 37.

¹⁵ Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri.*, s. 47.

¹⁶ *Cihannümâ*, s. 593.

¹⁷ Ahmed Refik, *And. Trk. Aşr.*, s. 176-177.

¹⁸ Ahmed Refik, s. 186, 209.

¹⁹ Ahmed Refik, s. 209-210.

²⁰ Ahmed Refik, s. 47, 82, 112.

²¹ *Kayıt IV a.*

²² Köprülü, *Auşar md.*

²³ *El.*, IV *Şah Seven md.*

²⁴ *Kayıt, IV b.*

²⁵ *Kayıt IV c.*

²⁶ *Kayıt IV ç.*

²⁷ *Kayıt V b.*

²⁸ *Kayıt VI*

²⁹ Ahmed Refik, *And.*, *Trk. Aşr.*, s. 219.

³⁰ *Diyâribekriyye.*

³¹ Hasan Rumlu.

³² *Arznâme, Millî Tetebbular Mec.*, V, s. 298.

³³ Köprülü, *Auşar md.*

³⁴ Hasan Rumlu, *Baroda nşr.*, s. 27.

³⁵ Hasan Rumlu, s. 41.

³⁶ *En-Nücâm üz-Zâhire*, VI, s. 736.

³⁷ *En-Nücâm üz-Zâhire*, VI, s. 225.

³⁸ *Zubdatu Keşf il-Memâlik*, s. 105.

³⁹ Bu adın Oğuzlar'ın on iki kabilesini ifade eden *Bozok* kelimesiyle aynı olduğu malûmdur. Fakat Yozgat mınatkasına bu adın verilmesi, düşünüldüğü ve iddia edildiği gibi Anadolu'nun fethini müteakip olan yerleşme zamanında olmamıştır. Eğer böyle olsaydı bu kelimeye, bu mınatakadan çok bahsetmiş bulunan Selçuklu devri kaynaklarında tesadüf etmemiz lâzımgelecekti. Buna mukabil bu mınakanın bu adı ne zaman ve ne gibi bir sebeple almış olduğunu kat'î olarak tesbit etmiş bulunmaktayız. XIV. asırda Maraş bölgesinde teşekkül eden Dulkadırlı Türkmen beyliğinin umumiyetle Oğuzlar'ın *Bozok* koluna mensup kabileler tarafından meydana getirildiği ve bu sebeple bu siyasî teşekkülün tarihlerinde, *Bozoklu* şeklinde tesmiye edildiği malûmdur. İşte bu mınataka, Dulkadırlı devletinin XV. asrın ortalarına doğru buraya hâkim olması ile kendisine mensup *Bozoklu Türkmenler*'in aynı yerde yerleşmelerinden bu adı almıştır. Nitekim bu mınatakaya ait defterlerde bu tarihî ve etno-

lojik hâdisenin akislerini ifade eden birçok kayıtlara tesadüf edilmektedir.

⁴⁰ *Şimdilik bk. Köylerimiz*, s. 12, 67.

⁴¹ *Auşar md.*; aynı müellif, *Les Origines de l'Empire Ottoman*, s. 43.

⁴² *Tevârih-i Türkmaniyye*, M. E. B. Kütüphanesi, (Ankara), yap. 21.

X.

KIZIK — ÇARUKLU

Reşideddin ve ondan naklen Yazıcıoğlu ile Ebulgazi tarafından bir Oğuz boyu olarak zikredilen *Kızık* adının, Kâşgarlı'nın listesinde mevcut olmadığı mâlûmdur. Yine bu sonuncu müellif, bilindiği üzere, bâzı hususlarda öteki Oğuz kabilelerine uymadıkları mülâhazasıyla diğer iki boyu da kendi listesine almamıştır. Bunlara mukabil o, *Taruklu* adlı bir boy adı zikretmektedir ki bu da diğer Oğuz boyları listelerinde bulunmamaktadır. Bu Çaruklu adının diğer Oğuz boyları listelerinde görülen *Yapırlı*, *Karkın* ve *Kızık* kabîlelerinden hangisini ifade ettiği hakkında yukarıda adı geçen müellifler hiçbir açıklamada bulunmuyorlar. Maamafih bizi bu hususta asıl müşkilâta uğratan cihet Kâşgarlı'nın zikrettiği bu *Çaruklu* boyunun *damgası*'ndan bahsetmemiş bulunmasıdır. Eğer bu müellif, *Çaruklu* boyunun *damga*'sını zikretmiş olsaydı biz bunun diğer eserlerde adı geçen üç kabileden hangisine ait olduğunu kolayca bulabilecektik. Diğer taraftan Kâşgarlı'nın listesindeki Oğuz boy adları sırası an'aneye göre tanzim edilmiş olan diğer listelere uymamaktadır¹. Bu sebeple bu taraftan da bu meselenin halline gidilmek mümkün olmuyor. Calibi dikkattir ki, Fahreddin Mübârekşah'ın, Türk kavimleri hakkındaki listesinde adı geçen Oğuz boy adları arasında bu üç kabileden hiçbirisi zikredilmemiştir. Bu üç kabileden biri olan *Yaparlı* veya *Yaparlı* teşekkülüne bu adlar altında defterlerde tesadüf edilmemiştir. Buna mukabil, aşağıda görüleceği üzere, *Kızık* adlı göçebe teşekkül ve yer adları olduğu gibi, *Çarık* ve onun müştakları olan *Çarıklı* ve *Çarıklar* adlı yer adları ve birde oymak vardır. Acaba bu *Çarıklı* yer adları Anadolu'da hiçbir izine tesadüf edilemeyen *Yaparlı* boyunu mu ifade etmektedir? *Kızık* boyunun Reşideddin ve diğer müelliflerde Kâşgarlı'da zikredilmeyen *Karkın* kabîlesiyle Yıldız Han'ın oğulları şeklinde bir arada gösterilmeleri bunları *Divân* sahibi tarafından Halaç telâkki edilmelerinde bir manayı haiz olabilir? Maamafih biz bu meselenin hallinde bu ikinci sorunun bir rol oynayacağına kâni bulunmuyoruz. Bunları sırf bu meselede her türlü ihtimâli düşünmek mecburiyetinde olduğumuzu göstermek için zikrettik. Bütün bunlara binaen bu meselenin hallinde bir de filolojiye baş vurmak lüzumu kalıyor. Gerçekten, umumiyetle bizde bu yoldan gidilmiş ve *Çarıklı* = *Çarık* = *Kızık* arasında fonetik bir benzeyiş olduğuna işaret edilerek bu iki kelimenin aynı boyu ifade ettiği kabul olunmuştur. Fakat her iki kelime arasındaki manâ ayrılığının sebebi bunu kabul eden müellifler tarafından izah edilme-

miştir. Malûm olduğu üzere Reşideddin ve ondan naklen diğer müellifler tarafından *Kızık* adı: *güçlü, savaşta gayret gösterici* şekillerinde mânâlandırılmıştır² ki, bu bizim *Çarık* kelimesinden anladığımız mânâdan görüldüğü gibi tamamen ayrıdır. Maamafih bu husus için buradaki *Çarık* kelimesinin bildiğimizden apayrı bir mânâ taşıdığı veya *Kızık* şeklini almış olan aynı kelimenin Reşideddin tarafından yeniden mânâlandırıldığı gibi izah yolları bulmak mümkündür. Anadolu'da hem *Kızık* ve hem *Çarık* ile ondan türeyen *Çarıklı* ve *Çarıklar* gibi, göçebe teşekkül ve yer adlarının bulunduğu dair bir suale de bu boyun her iki adı da taşıdığı ve bunun muhtelif zaman ve mekânlarda olduğu cevabı verilebilir. Hattâ Oğuz boyların aid unsurların Anadolu'ya hep birden veya bir zamanda değil, muhtelif kitleler halinde ayrı ayrı zamanlarda gelmelerinin, kelimenin Anadolu'da bu iki şekilde bulunmasında bir amil olabileceği dahi hatırımıza gelmektedir. Fakat bu izah tarzlarının bizi tam mânâsiyle tatmin etmediklerini de kaydetmemiz gerektir. Hülâsa, bu meselenin sarih bir şekilde aydınlatılabilmesi için yeni vesikaları beklemekten başka yapılacak bir şey yoktur. Tabii *Çarık-Kızık* kelimeleri arasında filolojik bir münasebetin mevcut bulunduğu kat'i bir şekilde ortaya konulacak olursa bu mesele de kendiliğinden halledilmiş bulunur.

XVI. asırda Kızık boyuna aid teşekküller.

Osmanlı devrinde Anadolu'da *Kızık* boyuna mensup bulunan teşekküller, defterlerden elde ettiğimiz malûmata göre, Haleb ve Şam Türkmenleri arasında yaşıyan oldukça büyük iki oymaktan ibarettir. Bunlardan ayrı olarak *Kırık* veya *Kırıklı* adlı bir teşekkül Adana bölgesinde, *Kızıklı* adlı büyük bir kabile de XVII. asırda İran'da yaşamaktadır.

1. *Haleb Türkmenleri* arasında bulunan *Kızık* teşekkülü Kanunî devrine aid en eski defterde biri 162, diğeri 16 vergi evine mâlik olmak üzere iki kısım halindedir³. Yine Kanunî devrinde yazılmış müteakib bir defterde bu cemâat 265 vergi nüfusu olan büyük bir teşekkül halinde gösterilmiştir⁴. 978 tarihli defterde ise bu *Kızık* oymağının vergi nüfusu hakkında verilen rakam bizi şaşırtacak kadar fazladır. Bu rakama göre *Kızık* oymağı 667 vergi nüfusuna, yani 486 hâne ve 232 mücerrede yükselmiştir ki, buna göre bu cemâatin nüfusu otuz kırk yıl içinde iki misli artmış demektir⁵.

XVII. asrın ortalarına doğru bu *Kızık* şubesi hakkında defterlerden öğrenebildiğimiz son malûmat, onun *Oturak Kızık* ve *Göçer Kızık* adlarıyla iki kısma ayrılmış bulunduğu dairdir. Fakat maalesef bu defterde *Oturak* ve *Göçer Kızıklar*'ın nüfusları hakkında bir rakam kaydedilmemiştir. Maamafih bu durumu nüfusun daha fazla artması neticesinde meydana geldiği kuvvetle söylenebilir. 1022 tarihli bir vesikadan anlaşıldığına göre, bu *Kızık* teşekkülünün bir kısmı batı illerine göçen Türkmen ulusları arasında bulunmuş ve diğer oymaklarla birlikte bu bölgede yurd tutmuştur⁶. Bu *Kızık* oymağı aynı bölgeye gelmiş

olan diğer Türkmen şubeleriyle beraber 1100 senelerinde Anadolu'da ayaklanmış bulunan Gedik adlı sergerdenin tenkiline memur edilmiştir⁷. Diğer bir vesikadan Haleb Türkmenleri arasında bulunan teşekkülün 1101 senesinde Avusturya üzerine yapılacak olan sefere memur edildiğini öğreniyoruz. Bu teşekkül Hacı Zekeriya oğlu Âsaf Beg, Kara Kethüda oğlu Bekir Beg ve Kızık Mehmed Oğlu'nun emrinde olarak memur edildikleri bu sefere diğer Türkmen şubeleri gibi iştirak etmişlerdir⁸. Haleb Türkmenleri arasındaki bu *Kızık* şubesini XVIII. asırdaki vesikalar *haremeyn üş-şerifeyn* aşiretlerinden birisi olarak zikretmektedirler⁹.

2. Bu adda diğer bir oymak, yukarıda da işaret edildiği gibi, XVI. asırda Şam bölgesinde yaşayan Türkmen aşiretleri arasında bulunmaktadır. Kanunî devrinde yazılmış Şam vilâyetine aid bir defterde, bu *Kızık* oymağı 66 vergi evi olarak gösterilmiştir¹⁰.

3. *Ramazanlu* ulusuna bağlı büyük boylardan birisi olan ve *Adana*'nın şimalinde, Seyhan'ın sol kıyısında yurd tutmuş bulunan *Dündarlu* boyunun oymakları arasında *Kırıklı* adlı bir teşekkül bulunmaktadır¹¹. Adana bölgesine ait görmüş olduğumuz üç defter, bu adın *Kızıklı* şeklinde okunmasına imkân vermemektedir. Bununla beraber bu şeklin *Çarık - Kızık* münasebetinde mutavassıt bir yer tutmuş olacağı ihtimâli hatıra gelmektedir. Diğer taraftan, bu *Dündarlu* boyunun Niğde taraflarında bulunan oymakları arasında *Çarıklı* adlı küçük bir oymağa da tesadüf edilmektedir¹². Defterlerde *Çarıklı*, *Çarıklar*, *Çarık* gibi yer adları görülmüştür. Fakat bu adda zikrettiğimiz küçük oymaktan başka hiçbir göçebe teşekküle tesadüf edemedik¹³. *Kırıklı* ve *Çarıklı* adlarını taşıyan teşekküllerin, görüldüğü gibi, aynı boyun oymakları halinde bulunmaları, *Çarık - Kızık* kelimeleri arasındaki etimolojik münasebetlerin tayininde belki bir kıymet ifade edebilir. *Dündarlu* boyu arasında bulunan Kırık veya Kırıklı adını taşıyan teşekkül, 925 tarihli Adana defterine göre, 112 vergi evine mâliktir. Yine aynı defterde bu kablenin, 18 evlik diğer bir kısmı *Kırıklı* adıyla zikredilmektedir. 954 tarihli diğer bir Adana defterinde aynı teşekkülü vergi nüfusu 318 kişiyi bulmuş büyük bir cemâat halinde görüyoruz. *Dündarlu* boyunun *gurd* tutmuş bulunduğu mıntakadaki İbrişim ve Akçasaz adlı ekinliklerin bu *Kırıklı* cemâatına aid olduğu Adana sancağına aid başka bir defterde haber verilmektedir. *Dündarlu* boyuna komşu olan *Kara İsalu* kabilesinin sâkin bulunduğu mıntakada da *Kırıklı* adlı bir köyün bulunması, bu aşiretin oldukça ehemmiyetli bir teşekkül olduğunu göstermektedir.

4. XVII. asrın ortalarında bu boya mensub mühim bir teşekkülün İran'da Safevîler hizmetinde bulunduğu hakkındaki bilgimizi Evliyâ Çelebi'ye borçluyuz. Bu büyük Türk seyyahı 1065 yılında elçilikle Vandan Tebrize giderken İran uç merkezlerinden birisi olan Harir kasabasına geliyor. Bu kasaba hakkında malûmat verirken *Harir Sultani*

(sancak beyi) nin bir Türkmen olduğunu ve Kızıklı kabilesine mensup bulunduğunu söylemektedir. Evliyâ Çelebi adını zikretmediği bu sancak beyinin 7000 kadar adamıyla Şehrizordan Aceme gittiğini ve Şahtan *iklîl* giyerek *Sultan* olduğunu bu sözlerine ilâye etmektedir¹⁴.

Bu *Kızıklı* kabilesinin İran'a giderek Safevîler hizmetine girmesi şüphesiz XVII. asrın başlarında olmuştur. Malî ve idarî türlü bas-kılar altında pek bunalmış bulunan Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerindeki Türk illeri XVII. asrın başlarında inhilâl ederek dağılmış, bir kısmı batı ellerine göç ettikleri gibi, diğer bir kısmı da İran'a giderek Cüzelve Şâhların hizmetine girmişlerdir. Bu sebeble Akkoyunlular'ın pek kanlı mücâdeleler pahasına büyük bir kısmını *türkleştirdikleri* şark bölgeleri, buralardaki Türk unsurlarının İran'a ve batı bölgelerine göç etmeleriyle bu bakımdan adı geçen bölge hemen, hemen eski şekline yakın bir hal almıştır. Hattâ o kadar ki şark bölgelerinde Türk uluslarının bıraktıkları bölgeleri işgal eden Kürd aşiretleri hareketlerini batıya doğru inkişâf ettirerek Konya bölgesine kadar gelmişler ve geniş çölün muhtelif yerlerinde yurd tutmaya muvaffak olmuşlardır.

— N O T L A R —

¹ Kâşgarlı Mahmud'un listesini tanzimde Oğuz boylarının kendi zamanındaki siyasî mevki ve faaliyetlerinin bir âmil olmuş bulunduğu hâtıra gelmektedir. Tabii biz bu ihtimâli yalnız *Kınıklar* için değil, diğer bir kısım boylar için de vârid görmekteyiz. An'aneye göre 23 üncü sırada zikredilmesi gereken *Yiva* boyunu Kâşgarlı Mahmud, kendi listesinde 3. kabîle olarak zikretmiştir. Malûm olduğu üzere *Yivalar* Selçuklu imparatorluğunun kuruluşunda mühim bir rol oynamışlardır. Keza yine aynı müellif tarafından listesinde ikinci kabîle olarak zikredilen *Kayı* boyunun bu mevki yine Selçuklu istilâsında oynadığı rolle almış olduğu söylenebilir. Yine aynı listede 5, ve 6. sıralarda yer almış bulunan *Salur* ve *Aoşar* boyları içinde aynı mütalâyayı söylemek mümkündür.

² Reşideddin nşr. Berezin, s. 34; Yazıcı oğlu, *Selçuknâme*, *Topkapı Sarayı Ktb. nr. 1390*, yap. 13 b; *Şecere-i Terâkime*, yap. 25 b.

³ Kayıt I. ⁴ Bşb. Arşv., Nr. 397.

⁵ Tp. Kd. Arş., s. 68. ⁶ And. Türk Arş. s. 68.

⁷ And. Türk Arş., s. 78-78. ⁸ And. Türk Arş. s. 83.

⁹ And. Türk Arş. s. 83. ¹⁰ Kayıt II.

¹¹ Kayıt III. ¹² Kayıt III.

¹³ P. Wittek'in *Osmanlı imparatorluğunun doğuşu* adlı eserini tercüme ve neşreden Bn. Fahriye Arık, bu eserin sonuna ilâve ettiği *Oğuz boyları ve Osman oğulları Şeceresi* kısmında *Çarıklı* kabilesi hakkında malûmat verirken (s. 82), İbnü Bîbî'nin *Türkçe* tercümesini mehz göstererek, Konya üzerine yürüyen Karaman oğlu Mehmed Bey'in maiyetinde *Çarıklı* Türkmenleri'nin bulunmuş olduğunu söyle-

mektedir. İbnü Bibi'nin gerek Houtsma tarafından neşredilen muhtasar basımında ve gerek T. T. Kurumu'nun mufassal neşrinde kelime, kavmî manâda, bir has isim olarak değil, malûm bir nevi ayakkabı anlamında, bir cins ismi şeklinde kullanılmıştır. İbnü Bibi'de *Çarık* kelimesinin bulunduğu cümle şudur : و با ترکمانان چارق پوش عزم قونیه کردند (Houtsma, s. 324) yani ayağı çarıklı Türkmenler'le Konya'ya yöneldiler. « (T. T. K., s. 690) Müellif, Mehmed Beğin yanındaki Türkmenler'in *kızıl börklü* ve *ayağı çarıklı* olduğunu söyleyerek onları tezlil etmek istemiştir. Esasen eserin *türkçe* tercümesinde bu kelimeye kavmî bir manâ verdirebilecek bir şekilde bir hata da yapılmamıştır (bk. s. 292).

¹⁴ Buradan yine cenuba giderek üç saatte Harîr Sultanı menziline geldik. Kethüdası karşı çıkub saray-ı sultanine meksedüp durduk; meğer Sultan şikârda imiş; bin miktarı nökeri ile avdan gelüb hakîr ile görüştükte: *bire ammün oğlu, canım bire sen hoş geldün* deyû hakîr ile aşnayî kelimât etti. Meğer Türkmen âdemlerinden *Kızıklı* kabilesinden imiş; yedi bin kadar âdemi ile Şehrîzor'dan Acem'e gelüb Şah-tan *iklil* giyerek hoşnişin sultan olmuş (*Seiyâhatnâme IV, s. 285*). Evliya Çelebi diğer bazı Safevî uç beğlerinden bahsettikten sonra diyor ki: "*hepsi de onar bin türkmene mâlik beğler idiler ki Harîr ve Erdelan dağlarında yaylanırlardı ve Murad han'ın cülûsu gününde Acem, Tebrîz ve Urmiye'yi istilâ edüp, bunlar cümle Şâha tâbi oldular. Ama cümlesinden haber aldım yine Osmanlı'yı isterler* (s. 286).

XI BEĞDİLİ

Bu kabilenin meşgul olduğumuz devirlerde, en mühim şubesi *Haleb Türkmenleri* arasında yaşamaktadır. Bu mühim *Beğdili* şubesinden başka *Bozulus'ta* ve *Ramazanlı* ili arasında da ona mensup bazı teşekküllere rastlanmaktadır. Yine aynı devirlerde bu kabileye mensup, diğer bir şube de İran'da, Safevî hizmetinde bulunuyordu ki, gerek bu şube ve gerek *Bozulus* ve *Ramazanlı* ulusu arasındaki *Beğdili* teşekkülleri Türkmen siyasî faaliyetiyle *Haleb Türkmenleri* arasındaki ana boydan ayrılmış muhtelif kollardır. *Beğdili* boyu, malûm olduğu üzere *Bozoklu* teşekküllerden birisi olmakla beraber *Dulkadırlı* ulusu arasında ona ait teşekküllere rastgelinmemiştir.

1. *Haleb Türkmenleri* arasında yaşayan *Beğdili* kolu, muhtelif oymaklara malik, boy mâhiyetinde olan bir teşekküldür ki, bu teşekkül Türkmen boy ve ulusları hakkındaki Memlûkler devrine ait listelerde Taşhun (*Taşgun*) oğulları tarafından idare edilen siyasî ve cemâat şeklinde zikredilmektedir¹. Defterlerin tetkikinden anlaşılıyor ki, *Haleb Türkmenleri* arasında bulunan *Beğdili* kabilesi, yalnız Anadolu ve İran'daki boydaş kollarından değil, aynı zamanda dahil bulunduğu

ulusun boy mâhiyetindeki teşekküllerinin en büyüğüdür. Bu sebeple *Haleb Türkmenleri*'ne ait defterlerde bu *Beğdili* boyu daima ilkönce zikredilmiştir. Yine bundan dolayıdır ki, ona mensup bazı oymaklara bugün bile cenubî Anadolu ile Suriye'de tesadüf etmek kabil olmaktadır². Kanunî devrinin ilk yıllarında yazılmış bir deftere göre, *Beğdili* boyu o zaman kırk oymaktan müteşekkil bulunuyordu³. Yarım asır sonraya ait bir defterde ise, ona dahil bulunan oymak adedinin altmışa yükseldiğini ve nüfusunun artmış olduğunu görüyoruz⁴. Diğer taraftan yine bu zamanlarda Yeni İl'deki *Yaban Eri* teşekkülleri arasında ve *Bozulus*'un Şam Türkmenleri gurubunda bu *Beğdili* kabilesine ait mühim şubeler de bulunuyordu ki, bunlar asıl boya dahil olan bazı oymakların kollarından meydana gelmiştir⁵. Boyun nüfusu ve kabilevi bünyesi II. Selim devrinden itibaren de artmakta ve inkişaf etmekte devam etmiş ve XVII. asırda pek büyük bir teşekkül mahiyetini almıştır. XVII. asırda birçok Türkmen boy ve uluslarının dağılmalarına, muhtelif yerlere yerleşme ve göç etmelerine mukabil bu kabile boy hayatını ve teşkilâtını muhafaza etmiş ve hattâ bunlardan istifade ederek yaylak ve kışlak yaptığı sahayı genişletmeğe muvaffak olmuştur. Müverrih Naima'nın sözlerine göre, Haleb'den Diyârbekir'e kadar uzanan sahanın en güzel yaylaklarına sahip bulunan *Beğdili Türkmenleri* reâyanın ekinliklerini davarlarına çığnetiyorlar ve diğer taraftan devlete edâ etmeleri lâzımgelen vergilerini de vermekten imtina ediyorlardı⁶. Bu sebeple 1039 yılında Bağdad'ın geri alınmasına memur edilen sadrazam Hüsrev Paşa, Haleb'den hareket etmeden önce mühimce bir kuvvet göndererek bu kabileyi tedib ettirmiş ve *mîri*'ye olan borçlarına mukabil *on bin koyun ve yüz katar develeri*'ni zaptettirmiştir⁷. Bu hâdiseden çeyrek asır sonra Anadolu'dan geçen bir seyyahın, *Beğdili* boyunun nüfusunun on iki bin çadır olarak kaydetmesi⁸, bu kabilenin daha büyük hâdiseler çıkarabilecek bir kuvvet ve ehemmiyette bir teşekkül olduğunu gösterir. Filhakika bu kabileye ait kaynaklarımızda verilen son haberler arasında ona mensup olan *Bozkoğunlu* ve *Kara Şeyhlü* gibi oymakların, 1100 senesinde Elbistan üzerine yürüyerek kasabayı kırk gün muhasara altına aldıklarından ve birçok insan ve mal kaybına sebep olduklarından bahsedilmektedir⁹. Fakat imparatorluk idaresinin bu sıralarda aşiretlerle yakında meşgul olmaya başlamış bulunması, bu kabilenin bu gibi yeni hâdiseler çıkarmasına meydan vermemiştir. Bilâkis, verilen haberlere göre, bu kabile bir taraftan 1101 yılında açılan Avusturya seferine iştirake¹⁰, ve diğer taraftan Rıkka mıntakasında yerleşmeğe memur edilmiştir. Fakat devletin, Anadolu'nun cenup ve doğu taraflarındaki aşiretlerin yerleştirilmesi hakkındaki teşebbüsü, iskân mıntakası hususunda gayet isabetsiz olduğu gibi, hotbince bir mâna taşımakta idi. Bu sebeple 1101 yılında Rıkka'nın cenubundaki Belîç suyu kenarında diğer Türkmen şubeleriyle birlikte yerleştirilmiş bulunan *Beğdili* cemâatları¹¹, aynı yılda iskân mıntakalarından kaçarak Sivas taraflarına gitmişlerdir¹².

Devlet, Rıkka'dan kaçan *Beğdili* ve diğer Türkmen şubelerine mensup bulunan cemâatları Anadolu'daki kaçtıkları mıntakalardan geri getirterek tekrar Rıkka mıntakasına yerleştirmiştir, fakat onların eski hareketlerini tekrar etmelerine de bir türlü mâni olamamıştır. Türk aşiretlerini Rıkka mıntakasında yerleştirmekle, hem onların şer ve mazarratından kurtulacağını ve hem urban eşkiyâsının tecavüzünden pek harap bir hale gelmiş olan ve bu sebeple "*cânib-i mîrîye bir nesne hâsıl olmıyan*," bir yerin *şenleneceğini* ümit eden devlet, aynı zamanda yine bu teşebbüsü ile bu sıralada faaliyet ve tecavüzlerini arttırmış bulunan Arap kabilelerine karşı bir muvazene unsurunun meydana geleceğine de kanf bulunuyordu. Fakat bütün bunlara mukabil Türk aşiretlerinin yerleşik bir halde Rıkka mıntakasının iklim ve hayat şartlarına intibak edemeyeceğini hiçbir zaman düşünmemiş - veya *düşünmemiş* - ve üstelik de bizzat kendi vesikalarının haber verdikleri gibi, onların yerleşmiş bulunan kısımları üzerine ağır vergiler tahmil etmiştir ¹³. Nihayet bu iskân teşebbüsünde muvaffak olamayacağını yarım asırlık bir uğraşmadan sonra anlamış bulunan devlet, bundan vazgeçerek aşiretlerin istedikleri yerlerdi yerleşmelerine göz yummaya başlamıştır. İşte, Rıkka'da diğer Türkmen şubeleri gibi, bir türlü yerleşmek istemiyen *Beğdili* oymakları, devletin bu gözyummasından istifade ederek cenûb Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, bu arada bilhassa Antep, Hatay ve Çukurova bölgelerinde yavaş yavaş yerleşmeğe başlamıştır.

2 — *Bozulus* arasındaki *Beğdili* şubesi, bu il hakkında kanunî devrinde yazılmış olan deftere göre, iki yüz evlik bir oymaktan ibaret bulunmaktadır ¹⁴. *Bozulus*'un asıl *Akkoyunlu* teşekkülleri arısında zikredilen bu oymak, bahsi geçen devirde, İsmail kethüda'nın emrinde bulunuyordu. III. Selim zamanında *Bozulus* arasındaki *Beğdili* mevcudiyeti yedi oymaktan müteşekkildir ¹⁶. Hemen tamamıyla, Doğan adlı bir kethüdanın emrinde olan bu *Beğdili* oymaklarının en büyüğü 151 ve en küçüğü de 7 vergi nüfusuna malik bulunmaktadır,

Bozulus arasındaki *Beğdili* şubesi, hiç şüphesiz, *Akkoyunlu* faaliyetinde bulunan bu addaki çok daha büyük bir şübenin ufak bir bakiyedisidir. *Akkoyunlu* faaliyetine iştirâk etmiş olduğunu bildiğimiz ¹⁶, *Beğdili*'lerin asıl mühim bakiyeleri ise, meşgul olduğumuz devirlerde Safevî hizmetinde bulunmakta idiler ¹⁷.

3. *Dulkanırlı* ulusu arasında yukarıda da işaret edildiği gibi, bu kabileye mensup bir teşekküle rastgelemedik. Buna mukabil bu ilin yayılma sâhalarında *Beğdili* boyuna ait bazı yer adlarının mevcudiyeti göze çarpıyor. Bunlardan *köy* mâhiyetinde olan birisi Bihisni'de ¹⁸, bir mezraa şeklinde olan diğer bir yer adı da *Bozok*'ta bulunmaktadır ¹⁹. *Dulkadırlı* ulusuna ait XVI. asrın sonlarında yazılmış bir defterde bu kabileye mensup, 33 kişilik bir oymaktan bahsedilmektedir. Fakat, *Kemer*'de bir tarlada kışlıyan ve muhtelif yerlerde yaylıyan bu *Beğdili*

oymağının, *sipâhi* ve *sipâhizâde* olup, bu mıntakaya *diyar-ı sarktan* geldiği aynı defterde kaydedilmektedir²⁰.

4. *Ramazanlı* ulusuna dahil bulunan *Beğdili* şubesi, defterlerimizin yazılmış olduğu devirlerde umumiyetle İçel mıntakasındaki muhtelif köylerde tamamiyle yerleşmiş bir halde bulunuyor. Bu şubeden yalnız İçel mıntakasında yaşayan 56 evlik bir oymak, Kanunî devrinde henüz göçebe hayatını muhafaza etmekte idi. Tarsus mıntakasındaki *Kosun* boyuna tâbi olan 54 evlik diğer bir *Beğdili* oymağı da adı geçen devirde muhtelif ekinliklerde ziraat etmekte, fakat henüz tam mânâsiyle yerleşmemiş bulunmaktadır²¹. Umumiyetle İçel ve Tarsus mıntakalarınca yerleşen *Beğdili*'lerin, şimalde, Lârende ve Ereğli mıntakalarında da iskân faaliyetinde buldukları anlaşılıyor.

— N O T L A R —

¹ *Kitâbu İcâbet is-Sâil*, yap. 47; *Kalkaşendi*, VII, s. 282. Halil Zâhirî, yalnız kabîlenin adını zikretmiştir (s. 105).

² Ali Rıza, *Cenupta Türkmen Oymakları*, Ankara, 1931, Ks. I, s. 5; Ks. V, s. 106; *Sözlü Bilgi*. ³ *Kazıt I*.

⁴ *Tp. Kd. Arş.*, Nr. 37, yap. 5 a vd.

⁵ *Tp. Kd. Arş.*, Nr. 158, yap. 113 a, 101 a-b; Nr. 561. yap. 115 a-119 b, 125 b.

⁶ *Tarih*, bsm. 1280, III, s. 7-8. ⁷ Gösterilen yer.

⁸ Hasluck, *Cristianity and İslâm under the Sultans*, II, p. 480 (P. Russel's'den naklen).

⁹ Ahmet Refik, *And. Türk Aşr.*, s. 79.

¹⁰ A. Refik, *aynı eser*, s. 84.

¹¹ *Aynı eser*, s. 101. ¹² Gösterilen yer.

¹³ *Aynı eser*, s. 108-109, 202, 204.

¹⁴ *Bozulus hakkında*. ¹⁵ *Kayıt III*.

¹⁶ Mükrimin Halil Yinanç, *İs. Ans.*, *Akkoyunlu md.*, cüz IV.

¹⁷ Hasan Rumlu, Şah Tahmasb'ın kendisiyle mücadele halinde bulunmuş olan kardeşi Elkas Mirza'nın adamlarından, bu kabîleye mensup, Bereket adlı bir şahsı zikretmektedir (s. 315). I. Abbas'ın Bağdad seferi esnasında Kerkük yakınında, Tok'ta bulunan *Beğdili* kabîlesi reisi Gündoğmuş Beğ'in bu hükümdara arzı inkıyad ettiği ve *Şahseven* olarak onun sultanları arasına katıldığı şeklinde *Târîh-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsi*'de bir kayıt bulunmaktadır (bk. Minorsky, *El, IV*, *Şahseven md.*), bu kayıt *Beğdili* kabîlesinin XVII. asrın başlarından itibaren Safevîler katında ehemmiyetli bir mevki elde etmeğe başlaması ile ilgili görünüyor. Fakat *Beğdili* kabîlesine mensup bir şubenin XVI. ve XVII. asırlarda Kerkük mıntakasından oturduğuna dair defterlerde bir kayda rastgelemediğimiz gibi böyle bir şubenin Türk topraklarından gittikleri hakkında da yine bizim kaynaklarda bir malûmata tesadüf edemedik. İran'daki *Beğdili* şubesine mensup, bazı şahısların I. Abbas'ın

halefi Şah Safi zamanında bazı memuriyetlerde bulduklarını görüyoruz. Meselâ bu kabileye mensup olan Nakdi Han Kûh-Giluye hâkimliğinde bulunmuş ve onun 1048 yılında vefatı üzerine yerine yine *Beğdili*'den Zeynel Bey tayin edilmiştir. (*Zeyl-i Târih-i Âlem Ârâ-yi Abbâsi*, s. 215). Yine bu kabileye mensup, Haydar Bey isminde bir şahıs aynı devirde, *Feraşhâne Dadurgalıği* memuriyetinde bulunuyordu (*aynı eser*, s. 278). Bu *Beğdili* şubesine ait mühim bir kısmın bugün Kûh-Giluye'de yaşayan *Ağaçeri* kabilesi oymakları arasında bulunduğu haber verilmektedir (*Mes'ut Keyhân, Coğrafya-i Mufasssal-ı İran, II, s. 88*).

¹⁸ *Dulkadırlı defteri, Tp. Kd. Arş., nr. 116, yap. 210 a.*

¹⁹ *Bezok def., Bşb. Arş, nr. 218, yap. 210 a.*

²⁰ *Tp. Kd. Arş. nr. 116, yap. 309.*

²¹ *Kayıt II a-b.*

XII

K A R K İ N

Bu boy, bilindiği üzere, Kâşgarlı Mahmud'un bazı hususlarda diğer boylara uymadıkları ve bu sebeple *Halaç* tesmiye olundukları mütalâasıyla ¹ eserindeki Oğuz kabileleri listesine dahil etmediği iki teşekkül-den birisidir. Kâşgarlı Mahmud'un bu mütalâası, şüphesiz Oğuz-Halaç kavmi münasebetleri için pek mühimdir. Bununla beraber bu büyük âlmin bu husustaki mütalâası, bu kabile hakkında yazımızda bir yer ayırmamıza ve ona dair elde ettiğimiz bilgilerden burada bahsetmemize mani değildir. Çünkü, bu kabileye mensup teşekküllerin, meşgul olduğumuz devirlerde, diğer Oğuz boyları şubeleriyle yan yana bir halde yaşaması, onun Oğuz kavmine yalnız an'ane ile değil, fiilî bir şekilde de bağlı olduğunu göstermektedir. Bir taraftan muhtelif Türkmen ulusları arasında teşekküllere sahip bulunan *Karkın* boyunun, diğer taraftan kendisine ait bilhassa Anadolu'nun batı bölgelerinde oldukça kuvvetli yer adları da rastlanmasından bu kabilenin Oğuz kavmi tarihinde ne kadar ehemmiyetli bir rol oynadığı neticesi kolayca çıkarılabilir ².

Defterlerden *Karkın* boyu hakkında elde ettiğimiz malûmata göre, bu kabileyeye ait teşekküller hemen tamamıyla Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerinde yaşayan Türkmen ulusları arasında bulunmaktadır. Bu suretle bu boy, *Haleb Türkmenleri, Dulkadırlı, Ramazanlı* illeriyle *Bozulus*'un teşekkül ve faaliyetinde rol oynamış bulunmaktadır.

1. *Haleb Türkmenleri* arasında yaşayan *Karkın* şubesi, Kanunî devrinde üç oymağa ayrılmış bir halde yaşamaktadır ³. Bunlardan Yar Ahmed Kethüda'nın emrinde olan birinci oymak, 193 vergi nüfusuna malik bulunmaktadır. Defterde vilâyetin doğu taraflarında sakin bulunduğu kaydedilen ikinci oymak, 71 vergi nüfusuna sahiptir. Üçüncü oymak ise bundan daha küçük olup, ancak 41 vergi nüfusundan ibarettir ki, defterde bunun *Deveciler* adını taşıdığı kaydedilmektedir. *Karkın* adında diğer bir oymak, aynı ilde yaşayan

Bayad boyuna tâbi bulunuyordu ki, taşıdığı adın bu addaki bir şahıstan geldiğini yazımızın *Bayad* kısmında söylemiştik. *Haleb Türkmenleri* hakkında 978 tarihini taşıyan başka bir defterde yine üç oymak halinde gördüğümüz bu *Karkın* şubesinin, 180 vergi evine sahip bir şekilde gösterilen birinci oymağının Ayıntab ve Rumkale taraflarında bulunduğu; 38 ev kadar olan ikinci oymağının ise Köprü Çenesi adlı bir yerde yerleştiği haber verilmektedir⁴. Bu *Karkın* şubesinin XVII. asırdaki durumu hakkındaki malûmatımız, onun *Oturak Karkın* ve *Göçer Karkın* olmak üzere iki kısma ayrılmış bulunduğundan ibarettir⁵.

2. *Dulkadirli* ulusu arasındaki *Karkın* şubesi, bu kabîlenin *Haleb Türkmenleri* arasındaki teşekkülünden daha ehemmiyetlidir. Fakat bu *Karkın* şubesi de toplu bir halde değil, dahil bulunduğu ilin muhtelif yayılma sahalarında küçük kısımlara ayrılmış bir halde bulunmaktadırlar. Bu kısımlardan en mühimmi *Dulkadirli* ulusunun en belli başlı boylarından birisi olan Dokuz kabilesine tâbi bulunmaktadır⁶. Fakat, bu kısım da tek bir teşekkül halinde kalmamış, en büyüğü 27 ev kadar olan altı küçük oymağa ayrılmıştır. Bunların, tâbi oldukları boyun kışlak karargâhı olan Kargılık nahiyesinde kışladıkları, defterde kaydedilmektedir. Burada bu *Karkın* oymakları hakkında söylenebilecek diğer mühim bir söz de onların dahil oldukları *Dokuz* boyu arasında yegâne Oğuz kabîle adını taşıyan cemâatler olmalarıdır. Bu sebeple *Dulkadirli* beyliği'nin ilk siyasî faaliyetleri arasındaki hâdiselerde rol oynamış bulunan Başan Bey'in⁷ adını da taşıyan (Başanlı) bu *Dokuz* boyunun, bu Oğuz kabîlesi tarafından meydana getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Defterlerde *Dulkadirli* iline tâbi olan bu *Karkın* şubesinin diğer bir oymağı da müstakil olarak zikredilmektedir. Fakat bu oymağın asıl calib-i dikkat olan tarafı onun dinî bir mesleğin mensubu bulunduğu manzarasını arzetmesidir. Defterden bu oymak hakkında elde ettiğimiz malûmata göre, 19 ev kadar olan bu cemâat, Dede Karkın adında bir tarikat adamının zâviyesine hizmet etmektedir⁸. Bu *Karkın* cemâatından 9 ev, Dede Karkın zâviyesinin hizmetine bakmakta ve diğer 9 ev de yine adı geçen zâviyenin *kurbandârân*'lık vazifesiyle mükellef bulunmaktadır. Fakat defterde bu zâviyenin nerede bulunduğu hakkında hiçbir kayıt yoktur. *Dulkadirli* iline dahil bulunan *Karkın* şubesinin iki oymağı da Kars (*Kadirli*) sancağında yaşamaktadır. Bunlardan birisi 82, diğeri de 80 eve malik, oldukça büyük oymaklardır⁹. Şubenin diğer bir oymağına da Bozok mintikasında tesadüf etmekteyiz¹⁰. Yine bu adı geçen mintakaya tâbi olan Çıbuk kazasında *Karkın* adında bir köy bulunmaktadır ki, bu köy XVI. asırda *Tecirli* boyundan bir oymağa ait bulunmakta idi. *Dulkadirli* ulusunun *Yeni il*'deki teşekkülleri arasında da *Taklu Karkın* adında küçük bir oymak yaşamaktadır¹¹.

3. Bozulus'a dahil olan *Karkın* şubesi, ikisi bu ilin asıl *Bozulus* kısmında, biri yine onun *Dulkadirli* aşiretleri kısmında olmak üzere üç

oymaktan ibaret bulunmaktadır. Bunlardan *il'in* asıl *Bozulus* kısmına tâbi olan *Karkın* oymakları, Kanunî devrinde Hasan Kethüda'nın emrinde bulunmaktadır. Dulkadirli kısmındaki oymağı ise yine aynı devirde Gündoğmus adlı bir kethüda idare etmektedir¹². II. Selim devrinde *Bozulus* arasındaki bu *Karkın* şubesi, yine üç oymak halinde bulunmakta, fakat buna mukabil nüfuslarında bir artış husule geldiği görülmektedir.

4. Adana vilâyeti tahrir defterlerinde Osmanlı devrindeki *Ramazanlı* ulusu bakiyeleri arasında *Karkın* boyuna ait bazı oymaklara da rastgelinmektedir. Bunlardan Kanunî devrinde 14, II. Selim zamanında 24 eve malik olan bir oymak, Tarsus mıntakasında yaşayan *Kosun* boyuna tâbi bulunmaktadır. Diğer bir *Karkın* oymağı da yine *Ramazanlı* ulusunun büyük boylarından birisi olan *Dündarlı* kabilesine tâbi oymaklar arasında yaşamaktadır¹³. Yine aynı devirde Teke sancağında bu kabileye ait küçük bir oymağın yaşamakta olduğunu görüyoruz¹⁴. Bu küçük oymağın, adı geçen mıntakaya göç eden *Ramazanlı* ulusu teşekküllerine dahil bulunmuş olması pek muhtemeldir.

Karkın kabilesinin Osmanlı devrinde toplu bir halde değil, görüldüğü gibi parçalanmış bir şekilde bulunmaktadır ki, bu keyfiyet, anlaşılacağı üzere Türkmen siyasi faaliyetinin muhtelif bölgelerde ayrı ayrı kısımlar halinde cereyan etmesinden ileri gelmiştir.

Karakoyunlu hükümdarı Sultan Cihân Şâh'ın Horasan hükümdarı Ebû Said ile olan mücadeleleri esnasında, bu ikinci hükümdarın ümerâsı arasında Baba Hasan Garkın adlı, bu kabileye mensup bir şahsın da adı geçmektedir¹⁵. Bir müddet Astarâbâd valiliğinde bulunan bu zat, *Karkın* boyunun herhalde Harzem Türkmenleri arasında yaşamış olan bir şubesine mensup bulunuyordu.

— NOTLAR —

¹ Bk. *Divânü Lügât it-Türk, trc. Besim Atalay*, III, s. 415-416.

² Fakat yine Kâşgarlı Mahmud tarafından aynı mütalea sebebiyle listesine alınmadığı, Reşideddin ve diğer müelliflerden adının *Yapırlı* olduğunu öğrendiğimiz diğer kabile hakkında bu şekilde bir ifade bulunamadığımız malûmdur (bu kabileye ait kısma bk.). ³ Kayıt I.

⁴ Tp. Kd. Arş, Nr. 37, yap. 31 b. 33 a.

⁵ Halep defteri, Bşb. Arş., Nr. 773. ⁶ Kayıt II.

⁷ M. H. Yinanç, *Dulkadirli, İs. Ans.*, cüz 28. Sayın hocamdan öğrendiğime göre, Başan Bey ailesi bugün dahi Maraş'ta mevcudiyetini muhafaza etmektedir.

⁸ Kayıt II a.

⁹ Kayıt II b.

¹⁰ Kayıt II c.

¹¹ Kayıt II ç.

¹² Bk. *Bozulus hakkında, D. T. C. Fakültesi Dergisi*, VII, Sayı 1.

¹³ Kayıt III.

¹⁴ Kayıt IV.

¹⁵ *Diğâribekriyye; Hasan Ramlu*, yap. 70 b.